

DEVLETLERİN TANINMASINDA DÖNÜM NOKTALARI: BADİNER KOMİSYONU VE KOSOVA'NIN TANINMASI

Ezeli AZARKAN*

ÖZET

Bu makale Kosova'nın bağımsızlık ilanı ve *Badinter* Komisyonu çerçevesinde yeni devletlerin tanınmasına ilişkin uluslararası hukuktaki gelişmeleri incelemeyi amaçlamaktadır. *Badinter* Komisyonu Avrupa Topluluğu ve uluslararası toplumun yetkilendirdiği sınırlar içinde Yugoslavya'daki *self-determinasyon*, ayrılma ve egemenlik konularını çözümüne katkı sağladı.

Kosova'nın tek taraflı ve ani bağımsızlık ilanı ise uluslararası toplumu ikiye böldü. Birçok Avrupa devleti Kosova'yı hemen tanıdı ve Kosova'nın bağımsızlık *deklarasyonuna* destek verdi. Bazı Avrupalı devletler ise Kosova Parlamentosunun eylemini uluslararası hukuka aykırı ve hukuk dışı bir eylem olarak niteledi. Bu makalede, bu iki durumun ortaya çıkardığı durumları incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Hukuk, *Badinter* Komisyonu, Kosova, Tanıma,

TURNING POINTS IN THE RECOGNITION OF STATES : BADINTER COMMISSION AND KOSOVO'S DECLARATION OF INDEPENDENCE

ABSTRACT

This article intends to examine the developments in international law in relation to the recognition of new states within the frame work of the Badinter Commission and Kosovo's declaration of independence. The self-determination in Yugoslavia authorized within the limits of Badinter Commission, European Community and the International Community has contributed to settling issues of sovereignty and secession.

Kosovo's unilateral and immediate declaration of independence has divided the international community. Many European countries both recognized Kosovo and gave support to its independence declaration. However, some European countries denounced this action of Kosovo's parliament as unlawful and contrary to international law. In this article, the consequences stemmed from these two cases are to be examined.

Keywords: International Law, Badinter Commission, Kosovo, Recognition.

* Doç. Dr. Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Milletlerarası Hukuk Anabilim Dalı
Öğretim Üyesi. aezeli@dicle.edu.tr

GİRİŞ

1991 yılında uluslararası toplum, Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyetinin dağılmasına hazırlıksız yakalandı. Bu olay nedeniyle, uluslararası hukuk ve siyasal sistemin bazı temel kavramları sorgulanmaya başlandı. Ayrıca bu olay, bu kavramları test etme olanağını da ortaya çıkardı. Bu kavramlar; yeni devletlerin tanınması, egemenlik, self-determinasyon ve ayrılmadır. Bunun yanında, yeni oluşumların ortaya çıkması sorunu daha da karmaşık hale getirdi. Yugoslavya'nın dağılmasıyla meydana gelen olaylar eski Yugoslavya Cumhuriyetlerinin devlet olarak tanınmasını oldukça güçleştirmiştir. Bu krizi çözme konusunda yavaş ve kararsız bir tutum izlemesine rağmen Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) düzenlediği Yugoslavya Konferansı bünyesinde hızlı bir şekilde bu sorunlarla ilgilenmesi için bir ad hoc komisyon kurdu. Sonuçta, Komisyon eski Yugoslavya'nın hızlı bir şekilde dağılma sürecinde olduğunu tespit etti¹.

Hiç kimse Yugoslavya'nın parçalanmasıyla ortaya çıkan yeni devletlerin tanınmasının bu kadar karmaşık ve geniş etkiye sahip bir sorun olduğunu kavrayamamıştı. Kimine göre bu tanıma eylemi, Yugoslavya'da çıkabilecek acımasız çatışmaların durulmasını sağlayacak bir araçtı. Bazı Avrupalı devletler için ise yeni devletleri tanımak etik açıdan doğru bir karardı. Bu yöntem, sivil çatışmaları durduracak etkili bir önlem olarak görülüyordu. Ancak, tanıma işlemi de bu çatışmaların önüne geçemedi. Buna rağmen, Slovenya ve Hırvatistan'ın tanınması beraberinde Bosna-Hersek, Makedonya ve Sırbistan-Karadağ devletlerinin tanınmasını getirdi. Daha sonra da Sırbistan-Karadağ'ın oluşturdukları devlete Sırbistan Cumhuriyeti ve Karadağ Cumhuriyeti olarak ikiye ayrıldı. 17 Şubat 2008 tarihinde Kosova'nın bağımsızlık ilan etti. Böylece, II. Dünya Savaşı'ndan bu yana bir devlet çatısı altında yaşayan cumhuriyetlerin ve özek bölgenin resmi tanıma işlemleri de tamamlanmış oldu.

Bu makalede, 1933 Montevideo Sözleşmesinden beri önemli bir gelişme sağlanamayan devletlerin tanınması konusunda son yıllarda meydana gelen gelişmeler ele alınmaktadır. Bu konuda iki önemli gelişme yaşanmıştır. Bunlardan birincisi, AET tarafından düzenlenen Yugoslavya

¹ Thomas D. Grant, *The Recognition of States: Law and Practice in Debate and Evolution*, Westpost Press, London, 1999. ,s.162.

Konferansı bünyesinde kurulan Hakemlik Komisyonudur². Bu komisyonun özeliği ilk kez bir grup devlet tarafından yeni bir devletin tanınması için gerekli şartları belirlemek amacıyla kurulmuş bir organ olmasıdır. Ayrıca, Komisyonun başka bir özeliği de belirlediği koşulları yerine getiren yeni devletlerin toplu tanınmasını sağlamasıdır³. Bu özelliklerden dolayı, ilk olarak Komisyonun aldığı kararların tanınma sürecine ve uluslararası hukuk kurallarının gelişmesine etkilerini inceleyeceğiz. Daha sonra, uluslararası müdahale sonucunda oluşan Kosova devletinin hukuki dayanağının ne olduğu ve bu konuda yaşanan gelişmelerin devletlerin tanınmasına ilişkin uluslararası hukuk kurallarına etkisi incelenecektir.

I. BADINTER KOMİSYONU

Yugoslavya'da çatışmalar başladığında, AET çatışmaların yaygınlaşmasını ve kan dökülmesini önlemek için girişimlerde bulunmaya başladı⁴. Bu paralelde, Avrupa Topluluğu Yugoslavya Konferansı (ATYK)'nı toplandı. Bu Konferans sürecinde çatışmaların önlenmesi ve sorunun niteliğinin belirlenmesi için hakemlik kurumunun işletilmesine karar verildi. Sonradan bu hakemlik kurumu *Badinter* Komisyonu olarak adlandırılacaktır⁵.

AET Yugoslavya'da karşılaşılan bu olağandışı durum için hakemlik sürecinin başlatılması için teşvikte bulunuyordu⁶. Çatışan devletlerarasındaki uyuşmazlıklara bakacak bir organın yokluğundan dolayı, AET ad hoc bir organın kurulmasını önerdi. Komisyonun yetki alanı açıkça belirlenmemişti. Komisyonun hukuk sorumlusu olan *Allan Pellet*⁷ bile komiteye verilen görevlerin açık bir şekilde belirlenmediğini

² Hakemlik Komisyonu daha sonra Komisyon başkanı Robert Badinter ismine atfen Badinter Komisyonu olarak ünlenmiştir. Bu nedenle, çalışmada Komisyondan söz erken Badinter Komisyonu ifadesini kullanmayı tercih ettim.

³ Bundan önce uluslararası hukukta toplu tanıma yeni bir devletin bir uluslararası örgüte üye kabul edilmesi halinde karşılaşılan bir durumdu

⁴ EC Bulletin 7/8,1991,s.115-116.

⁵ Steve Terrett, *The Dissolution of Yugoslavia and The Badinter Arbitration Commission*, Ashgate Publishing, Aldershot and Burlington,2000.,s.120. Grant, *The Recognition of States*, s.154.

⁶ Terrett, *The Dissolution of Yugoslavia*,s.120.

⁷ Allan Pellet,Prof.Dr., Paris Üniversitesinde öğretim üyesi olarak görev yapmakta, BM Uluslararası Hukuk Komisyonu üyesi ve Banditer Komisyonunda hukuk danışmanı olarak görev yapmaktaydı.

söylemiştir⁸. 27 Ağustos 1991 tarihinde AT bildiriyle Yugoslavya’da bir hakem komisyonu kurulduğu belirtilerek: “Topluluk ve üye devletler Hırvatistan’da gittikçe artan kanlı çatışmalar karşısında bir şey yapmadan duramaz. Ateşkesin ilan edilmesi ve sürdürülmesi konusunda anlaşmaya varılmalıdır. Topluluk ve üye devletler bir barış konferansı düzenlemeli ve hakemlik prosedürünü başlatmalıdırlar. Bu Barış Konferansında aşağıda belirtilenlere uyulmalıdır:

- Yugoslavya federal başkanının Konferansa katılması sağlanmalı
- Yugoslavya Başkanlık Konseyinde temsil edilen üye cumhuriyetlerin temsilcileri ve AET Komisyonu Konferansa katılmalı
- İlgili taraflar uyuşmazlık konularını Hakemlik Komisyonuna iletmelidirler.
- Hakemlik Komisyonu, Federal Başkanlık Konseyi’nin oy birliği ile atadığı iki üye ile Topluluk ve üye devletlerinin atadığı üç üye olmak üzere beş üyeden oluşacaktır.
- Federal Başkanlık Konseyi’nin ataması gereken üyeler üzerinde fikir birliği sağlanmadığı takdirde, Topluluk tarafından atanmış üç üye diğer iki üyeyi seçecektir⁹.

ATYK’de karşıt görüşlü taraflar arasında uzlaştırıcı temel siyasi araç hakem komisyonu olacak ve bu çalışmada öncelikli hukuki organ olarak hakem komisyonunun verdiği kararlar uygulanacaktır. Bildiri oldukça uzun olmasına karşın, usule ilişkin özel düzenlemeleri içermemekteydi. Bildiri Komisyonun usulüne ilişkin bir öneri getirmediği gibi uzlaşmayı sağlayacak bir sistemi de içermiyordu.

Pellet, Komisyona ilişkin düzenlemelerin oldukça kısa ve öz olduğu, bu noktadan hareketle, bildiriye Komisyonun uygulayabileceği hukuki ve diğer önemli sorunlara ilişkin bir önerinin bulunmadığını belirtti. Ayrıca Komisyon, BM Uluslararası Hukuk Komisyonun hakemliğinin oluşturulması halinde izlenecek usule ilişkin şartları taşımamaktaydı. Bu şartlara göre ilk önce uyuşmazlık tarafları

⁸ Allan Pellet, “ The Opinions of the Badinter Arbitration Committee : A Second Breath for the Self Determination of Peoples, *European Journal of International Law* (EJIL),Vol.3,No.,1,1992, s.178

⁹ AT Dış İşleri Bakanlarının 27 Ağustos 1991 tarihinde Brüksel’de yaptıkları olganüstü toplantı sonrası yayınladıkları bildiri. Bildiri için bkz. Christopher Hill, *European Foreign Policy: Key Documents*, Routledge London, 2000, s.363.

belirlenecek, hakemlik usulü açık bir şekilde ifade edilecek, uyuşmazlık konusu ve uyuşmazlığın özel durumları tanımlanacak, mahkeme kurulacak, uygulanacak hukuk ve hakemlik organın işleyiş usulü, hakemliğin karar verme süreci, zaman sınırı ve kullanılacak diller belirlenecekti¹⁰. Oysaki bildiride sadece hakemlik organının oluşumu ve zaman sınırı belirtilmişti. Bildiride, Hakemlik Komisyonu üyeliğine AET üyesi devletlerin anayasa mahkemesi başkanlarından üçünün atanmasıyla oluşabileceği yer almaktaydı. AET Hakemlik Komisyonu üyeliğine Fransa Anayasa Konseyi Başkanı *Robert Badinter*, Alman Anayasa Mahkemesi Başkanı *Roman Hertzog*, İtalyan Anayasa Mahkemesi Başkanı *Aldo Cora Saniti*, Belçika Hakemlik Mahkemesi hâkimlerinden *Irene Petry* ve İspanya Anayasa Mahkemesi hâkimlerinden *Francisco Tomas y Valiente* atanmıştı¹¹. Komisyon ilk olarak 11 Eylül 1991 tarihinde Paris'te toplandı. *Robert Badinter* Komisyon başkanı seçildi¹².

20 Kasım 1991 tarihinde hakem komisyonu ATYK başkanı *Lord Carrington*'dan bir mektup aldı. *Lord Carrington*'un mektubu şunları içeriyordu: “ Kendimizi büyük bir hukuki sorunla karşı karşıya bulduk. Sırbistan bağımsızlığını ilan eden veya edecek olan diğer cumhuriyetlerin Yugoslavya'dan ayrılacağını düşünüyor. Buna karşın diğer cumhuriyetler sorunun Yugoslavya'dan ayrılma sorunun olmadığını, asıl sorunun bundan sonra nasıl bir birlikteliğin oluşturulacağı sorunu olduğunu düşünüyor. Onlar altı cumhuriyetin Yugoslavya'nın ardıl devletleri olduklarını ve bunlardan hiçbirinin kendisini Yugoslavya'nın devamı olarak kabul etmediklerini düşünüyor. Hakem komisyonunun konuyla ilgili tavsiye ve görüşlerini bildirmesini istemekteyim”¹³.

Lord Carrington' un mektubunu aldıktan sonra dokuz gün sonra Komisyon 29 Kasım 1991 tarihinde Yugoslavya'ya ilişkin düşüncelerini

¹⁰ Pellet, *The Opinions of the Badinter* ,s.331.

¹¹ Grant, *The Recognition of States*,s.154.

¹² Terrett, *The Dissolution of Yugoslavia*.,s.125.

¹³ Reneo Lukic and Alen Lynch, *Europe from the Balkans to the Urals: The Disintegration of Yugoslavia and the Soviet Union*, A SIPRI Publication,1996.s.276. Petros Sioussiouras,,”The Process of Recognition of The Newly Independent States of Former Yugoslavia by The European Community: The Case of The Former Socialist Republic of Macedonia”, *Journal of Political and Military Sociology*, vol. 32, No.1,2004. ,s.6.

içeren 1 numaralı bildirisini yayınladı¹⁴. Komisyon, Yugoslavya'nın bölünmesi ve yeni devletlerin ortaya çıkmasının görüşmeleri etkileyeceğini açıkladı. Eğer Komisyon Sırbistan'ın Yugoslavya'nın dağılma sürecine ilişkin düşüncelerini desteklerse, o zaman, Komisyon *Milloseviç*'in büyük Sırbistan'ı kurması halinde uluslararası toplumun bunu tanıyacağına Sırbistan'ı ikna edebilirdi. Eğer komisyon aksine, Yugoslavya'nın dağılmasını haklı bulursa, bölgede özellikle Bosna – Hersek ve Makedonya'da çatışmaları alevlenebilir. *Lord Carrington*'a göre eğer anlaşma sağlanamazsa, bağımsız olan cumhuriyetlerin tanınması ilerde Balkanlar'da çatışmaların tekrar ortaya çıkmasına yol açabilir¹⁵.

Yugoslavya'nın durumu değerlendirildiğinde, Komisyon Yugoslavya'nın hukuki olarak varlığını korumasına rağmen, Yugoslavya'yı oluşturan bazı cumhuriyetlerin bağımsızlıklarını ilana istekli olduğunu gördü. Slovenya'da ve Hırvatistan'da referandum yapıldı¹⁶. Bu referandumda halk, bağımsızlık yönünde oy kullandı. Bosna-Hersek Parlamentosu da bağımsızlık yönünde karar aldı.

Komisyonun önemli bir bulgusu da federal yapıyı oluşturan temel kurumlarla ilgiliydi. Bu kurumlardan olan federal başkanlık, federal başkanlık konseyi, cumhuriyetler ve özerk bölgeler konseyi, federal yürütme konseyi, anayasa mahkemesi ve federal ordunun artık federal devlete bağlılıkları azalmış veya yok olmuştur¹⁷. Çatışmaların yayılması ve binlerce insanın yaşamına mal olmasına rağmen, çatışma tarafları BM ve AET gözetiminde ateşkesin sağlanması konusunda isteksiz davrandılar. Yugoslavya'nın dağılması artık kaçınılmaz hale gelmişti. Cumhuriyetler, uluslararası hukukun uyulması gereken zorunlu kuralları, özellikle azınlık hakları ve insan haklarının tanınması konusundaki sorunlarını çözme sorumluluğunu yükümlenmişlerdi. Komisyon, devlet ayrılmasını “uluslararası ilişkiler çerçevesinde sorumluluğun bir devletten diğer bir devlete geçmesi” şeklinde tanımlamıştı. Komisyon bunun uluslararası hukuk çerçevesinde çözülmesi gereken bir sorun olduğunu ve 1978 ve

¹⁴ Snežana Trifunovska , *Yugoslavia Through Documents From its Creation to its Dissolution*, Martinus Nijhoff Publishers 1994, s. 415-418. Komisyon 29 Kasım 1991 ile 13 Ağustos 1993 yılları arasında 15 bildiri yayınladı.

¹⁵ Terrett, *The Dissolution of Yugoslavia*,s.149-150.

¹⁶ 8 Ocak 1991 tarihinde Slovenya ve Hırvatistan'da referandum yapıldı.

¹⁷ Benedict Kingsbury,, “ Claims by Non- State Grups in International Law”, *Cornel International Law Journal*, Vol.25, No.3,1992, s.506-507.

1983 Viyana Sözleşmeleri uluslararası teamül hukuku ilkeleri çerçevesinde bir devletten ayrılma sürecinin nasıl olması gerektiğini belirtti¹⁸.

Komisyon, Yugoslavya'nın birliğinin korunmasının ancak birliği oluşturan cumhuriyetlerin demokratik kurumları oluşturmak için birlikte çalışmalarıyla mümkün olabileceğini açıkladı¹⁹. Bu düşünce, gelişen olaylar nedeniyle geçerliliğini yitirdi. Çünkü Yugoslavya'yı oluşturan cumhuriyetlerin bütün taleplerini karşılayacak yeni demokratik kurumların oluşturulması oldukça güçtü. Buna rağmen, Yugoslavya'nın hukuki varlığı sona ermeden, cumhuriyetlere birlikte yaşayabilme olanağının bulunduğunu hatırlatması bakımından Komisyonun düşüncesi, barışçıl bir çözümdü.

De facto ayrılığı önlemek için Yugoslavya'yı oluşturan cumhuriyetlerin işbirliği yapmaları gerektiği belirtildi. Aksi takdirde çözümsüzlüğün başlayacağına ilişkin Komisyon bulguları bu ciddi duruma bir delildi. Bu bulgular, Komisyonun cumhuriyetlere bağımsızlık ilanını ertelemeleri yönündeki tavsiyesini desteklemekteydi. Çünkü bu görüşmeler süreci sonunda ya Yugoslavya'nın bütünlüğünün sağlanmasıyla sonuçlanacak ya da Yugoslavya'nın parçalanması sürecini hızlandıracaktır. Diğer yandan, Hırvatistan ve Bosna-Hersek sınırları içinde yaşayan Sırp'ların durumu da belirgin değildi. Görüşmeler sürecinde cumhuriyetlerin bağımsızlıklarını ertelemelerinin istenmesinin bir nedeni de buydu. Çünkü Hırvatistan ve Bosna-Hersek'te yaşayan Sırp'lar ayrılan devletlerin vatandaşları mı olacaklar? Yoksa Yugoslavya'nın vatandaşları olarak mı kalacaklar sorunu çok önemliydi²⁰. Bu sorunun barışçıl çözümü, görüşmelerin başarısına bağlıydı.

16 Kasım 1991 tarihinde yapılan AET Bakanlar Konseyi toplantısında "Sovyet Birliği ve Doğu Avrupa'daki Devletleri Tanıma Bildirisi" yayımlandı²¹. Yönergeler ve Bildiriler yeni devletlerin tanınması için ortak bir sistem yaramaktaydı²². 23 Aralık 1991 öncesi AET ve üye devletleri tarafından tanınmayı isteyen Yugoslav Cumhuriyetleri resmi

¹⁸ Terrett, *The Dissolution of Yugoslavia*, s.151.

¹⁹ Kingsbury, *Claims by Non- State Grups ...*, s.506.

²⁰ Grant, *The Recognition of States*, s.159.

²¹ Bildiri metni için bkz. Declaration on the 'Guidelines on the Recognition of New States in Eastern Europe and in the Soviet Union, *EJIL*, Vol.4, No.1, 1993, s.72.

²² Grant, *The Recognition of States*, s.157.

olarak tanınmak istediklerini onlara bildirdiler. Böylelikle bu devletler aşağıdaki maddelerde belirtilen düşünceleri de doğruladılar:

- Yugoslavya Taslak Antlaşmasında²³ belirtilen ulusal ve etnik haklar ile insan haklarına ilişkin hükümleri kabul ettiklerini
- BM Genel Sekreter ve Güvenlik Konseyinin barışçıl çabalarını ve Yugoslavya Konferansı sürecini desteklediklerini
- “Yeni devletlerin tanınması yönergesi ”ne bağlı kalacaklarını kabul ettiler²⁴.

Kriterlerin yeterli olup olmadığı Konferans tarafından kararlaştırılacaktı. Tanınma başvurusu yapıldıktan sonraki aşamada (2. aşamada) Komisyon başvurusu ana hatlarıyla değerlendirecekti. 16 Aralık 1991 tarihli Bildiri’ de 23 Aralık 1991 tarihine kadar tanınma için başvuran cumhuriyetlere cevabın 15 Ocak 1992 tarihinden önce verileceği belirtilmekteydi. Hakemlik Komisyonu başvurunun bildiri ve yönergelere uyumuna karar vermek için, aday cumhuriyetin başvuru koşullarını sağlayıp sağlamadığı üzerinde çalışacaktı²⁵. Yönergeler şunları ifade etmektedir: “AET ve onun üyeleri Paris Şartı ve Helsinki Son Senedi ilkelerine özellikle self-determinasyon hakkına ilişkin olana bağlıdır. Onlar her bir olayın siyasi koşulları ve uluslararası uygulamanın standartları çerçevesinde tanınmaya hazırdırlar. Bu kapsamda, tarihi değişikliklerin yaşandığı bu bölgedeki yeni devletler, demokratik bir yapı oluşturacaklarına, uluslararası yükümlülüklere uymayı kabul edeceklerine ve iyi niyetle görüşmelere ve barış sürecine katılacaklarına söz vermelidirler”²⁶.

Yeni devletlerin tanınma sürecine ilişkin olarak uymaları zorunlu koşullar şunlardır:

- Özellikle insan hakları, demokrasi, hukuk kuralarına ilişkin hükümler bakımından Paris Şartı, Helsinki Son Senedi ve BM Şartında belirtilen hükümlere saygı duyulacaktır

²³ Yugoslavya taslak Sözleşmesi için bkz. Trifunovska , *Yugoslavia Through Documents*, s.357-365.

²⁴ Roland Rich, “Recognition of States: The Collapse of Yugoslavia and the Soviet Union”, *EJIL*, Vol.4, No.1,1993 ,s.41.

²⁵ Grant., *The Recognition of States*,s.159. Sioussiouras,,”The Process of Recognition.,s.5.

²⁶ Grant., *The Recognition of States*,s.157-158.

- AGİT çalışmalarında kabul edilen etnik, ulusal gruplar ve azınlıkların haklarını garanti altına alınmasına ilişkin kurallara uyulacaktır.
- Güvenlik ve bölgenin düzeni açısından da nükleer çalışmalar ve silahsızlanmada ilgili sorumluluklar kabul edilecektir.
- Bölgesel uyuşmazlıklar ve devletlerin ayrılmasına ilişkin tüm konuları ilgilendiren Hakemlik Komisyonu ve ilgili antlaşmalara bağlı kalınacaktır.
- AET ve üye devletleri, komşu devletlere saldırılarda bulunan oluşumları devlet olarak tanımayacaktır.
- Tüm bu koşullar bir oluşumun AET ve üye devletler tarafından devlet olarak tanınması ve diplomatik ilişkilerin kurulmasının yolunu açan ilkelere²⁷.

16 Aralık Bildirgesi bunlara ek olarak yeni tanınma koşulları getirmişti. Bunlar; AET ve üyelerinin Yugoslavya'dan ayrılan cumhuriyetleri tanımaları için bu devletlerin, öncelikle, Topluluk üyesi komşu devletlere yönelik toprak talebinde bulunmayacaklarına ilişkin anayasal ve siyasi garantiler vermeleri ve topluluk üyesi komşu devletlere yönelik düşmanca propaganda yapmamaları gerekmektedir²⁸.

Tüm Bildiri içinde en önemli konu bu ek koşullardı. 16 Aralık Bildirgesinde belirtilen tanınmanın üçüncü ve son aşaması “uygulama”dır. Eğer, Hakem Komisyonu bir aday cumhuriyetin bu kriterleri taşıdığına karar verirse, bildiriye belirtilen 15 Ocak 1992 tarihinde AET ve üye devletleri cumhuriyeti tanımayı kabul edeceklerdir²⁹.

Yugoslavya'ya ilişkin Bildiri ile Tanıma Yönergesinin kabulü ve Yugoslavya'yı oluşturan cumhuriyetlerin çoğunun tanınma başvurusu yapmalarından sonra 11 Ocak 1992 tarihinde Komisyon Yugoslavya'ya ilişkin düşüncelerini 2 ve 3 numaralı bildirilerini yayınladı. Komisyon bu bildirilerinde, görüşmelerin iyi gitmediğini ve Yugoslavya'nın tek bir ülke olarak devam etmesinin mümkün olmadığını belirtti³⁰. Komisyon 2 numaralı bildirisinde, *Lord Carrington* tarafından yöneltilen soruyu tartışmaya açtı. Bu soru, Hırvatistan ve Bosna-Hersek'te bulunan Sırpların self-determinasyon hakkının olup olmadığı sorusuydu. Hakem

²⁷ Rich., “Recognition of States...s.42.

²⁸ EPC Press Release 129/91, 16 December 1991.

²⁹ Grant., *The Recognition of States*, s.159-160.

³⁰ Terrett, *The Dissolution of Yugoslavia*, s.152.

Komisyonu, self-determinasyon hakkının tanımını yapamadı. Bu tanımlama, Komisyonun yetkisinin ve görev alanının üzerinde çok ağır bir yükü. *Self-determinasyonun* tanımı ve bu hakkı kullanma koşulları henüz uluslararası hukukta bile açık bir şekilde *kodifikasyonu* yapılmamıştır³¹. Komisyon, *self-determinasyon* hakkının devletlerin anlaşmaları haricinde bağımsızlıklarını ilan etmelerinin sınırların değiştirilmesi anlamına gelmediğinin altını çizdi³².

Komisyon Bosna-Hersek ve Hırvatistan'daki Sırpların durumunu açıklamak için azınlık haklarını dile getirdi ve çatışma halindeki devletlerin içindeki bir ya da daha fazla dini, etnik ya da dilsel grupların "uluslararası hukuk kapsamında kimliklerinin tanınması" hakkına sahip olduklarını belirtti. 1 no'lu bildirimde belirtildiği üzere Komisyon azınlık haklarını "*jus cogens*" olarak da nitelendirdi. Bununla Bosna-Hersek ve Hırvatistan'daki Sırpların azınlık hakları hem ulusal hem de uluslararası hukuk bağlamında ve *Carrington'un* taslak antlaşmasında³³ garanti altına alınmak istenmekteydi. Bu hakların korunması ve geliştirilmesi konusunda ilgili devletlerin çaba göstermesi istenmekteydi. *Self-determinasyon* ve azınlık hakları kavramları birleştirilince, Komisyon, insan haklarının güvence altına alınması şeklinde self-determinasyonu tanımlayan 1966 yılında imzalanmış bulunan Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmeye atıfta bulundu. Bu uygulama, kişilere yaşadıkları ülkede kendi milletlerini de seçme hakkını veriyordu. Sırplar yaşadıkları ülkenin vatandaşiyken kendi kimliklerini de kullanacaklardı. Burada çifte milliyetlilik kavramı ortaya çıkabilecektir³⁴.

3 numaralı Komisyon bildirisi, Hırvatistan-Sırbistan ve Bosna-Hersek-Sırbistan sınırlarına ilişkindi. Çünkü Hırvatistan ve Bosna-Hersek'in tanınma talepleri 1 no'lu bildirimden sonra ortaya çıktı. Komisyon cumhuriyetler arası iç sınırların uluslararası hukuk ilkelerine göre çizileceğini belirtti³⁵.

³¹ Badinter Komisyonu 2 no'lu bildirisi için bkz. B.G. Ramcharan, *The International Conference on The Former Yugoslavia*, Official Papers, vol.2, Kluwer Law International, The Hague, London, Boston,1997, s.1262.

³² Ibid.

³³ Carrington'un taslak antlaşması için bkz. Trifunovska , *Yugoslavia Through* ,s. 415-418.

³⁴ Terrett, *The Dissolution of Yugoslavia*,s.155. Grant, *The Recognition of States*.,s.160.

³⁵ Grant, *The Recognition of States*.,s.160.

Komisyon Yugoslavya'nın dağılmasıyla birden çok yeni devletin ortaya çıkacağını, özellikle de Bosna-Hersek ve Hırvatistan arasındaki sınır uyumsuzluğuna aşağıdaki ilkeler doğrultusunda çözüm getirileceğini belirtti. Bu ilkeler şunlardır:

- Bütün dış sınırlar, BM Şartı, devletlerarası işbirliği ve dostluğu ilgilendiren uluslararası hukuk kuralları ve bildirilere, Helsinki Son Senedi ilkelerine ve 1978 Viyana Sözleşmesinin devletlerin ayrılması konusunu düzenleyen 11. maddesine uygun bir şekilde çizilecektir.
- Hırvatistan – Sırbistan, Bosna-Hersek – Sırbistan ve muhtemel komşu devletlerarasındaki sınırlar özgürce yapılmış antlaşmalar dışında, değiştirilemez.
- Başka bir şekilde antlaşma yapılmazsa, ilk sınırlar uluslararası hukuka göre korunacaktır.
- Uluslararası hukuk ilkelerine göre sınırları kuvvet kullanarak değiştirmenin hiçbir hukuki geçerliliği yoktur³⁶.

Yugoslav yetkililer Yugoslavya'nın 1974 Anayasasının 5. maddesinde Yugoslavya'nın toprak bütünlüğüne yönelik her türlü girişimin, yasa dışı olduğunun belirtildiğini ileri sürdüler. Yine, bu maddeye göre, Yugoslavya bölünmez bir bütündür, bir cumhuriyetin sınırı, cumhuriyetlerin izni olmadan değiştirilemez. Cumhuriyetler arasındaki sınırlar karşılıklı antlaşmalar dâhilinde değiştirilebilir. Federal yetkililer Yugoslavya'nın dış sınırlarının değiştirilmesinde bütün cumhuriyetlerin rızası olmasının önemini belittiler³⁷. Komisyon, uluslararası hukuk ilkelerine göre var olan sınırların zorla değiştirilemeyeceği³⁸ sonucuna vardı.

3 nolu bildiriye AET'nin adayları tanınmasının 15 Ocak 1992 tarihinde olacağını, bu nedenle tanınma talebinde bulunmak isteyen bütün adayların başvurularını 23 Aralık 1991 tarihine kadar yapmaları gerektiğini belirtiyordu. Verilen 23 günlük sürede Komisyon, tavsiyesini hazırlayacaktı. Avrupa Konseyi başvuruları kabul ettiği bir sırada tanınma koşullarını içeren Yönerge yayınlandı.

³⁶ Alain Pellet, Appendix: Opinions No. 1, 2 and 3 of the Arbitration Committee of the International Conference on Yugoslavia, EJIL, vol.3, no.1, 1992,s.184-185.

³⁷Terrett, *The Dissolution of Yugoslavia* ,s.156.

³⁸ BM Şartı, Helsinki Son Senedi.

Komisyonun tanıma kararına etkisi sözde gibi görünse de AET tanınmak için başvuran adaylar arasında Komisyonun tavsiyesi bağlamında harekete geçmeye niyetlendi. Almanya, tanınma yönergesi çerçevesinde tanıma yapacağını, bu bağlamda Slovenya ve Hırvatistan'ı tanımasına rağmen Bildiriye uymak için bu tanınmanın ilanını 15 Ocak 1992 tarihine kadar erteledi. Aksi durum, açıkça, Komisyonun kararının önemsenmemesi anlamına gelmektedir³⁹.

Komisyon, bağımsızlık ve tanınma kriterlerine uyup uymadığını incelemeyen önce Slovenya'nın oluşumuna onay veren 23 Aralık 1990 tarihli referandumdan söz etmektedir. Komisyon, Slovenya'nın bütün kriterleri taşıdığına altını çizdi. Fakat Komisyon doğrudan ve net ifadelerle tanımayı tavsiye etmedi. 15 Ocak 1992 tarihinde AET Slovenya'yı tanıma kararını ilan etti⁴⁰. Komisyon, Bosna-Hersek'in adaylığını da önemli bir konu olarak ele aldı ve referandum önerilerini destekledi. Ayrıca Komisyon, Bosna-Hersek'in nüfusunun tümünün isteğini karşılanmadığı için tanıma başvurularının yeterli olmadığını düşündü⁴¹.

Komisyon, Bosna- Hersek' in Müslüman ve Hırvat halkları Yugoslavya'ya karşı olan tutumlarını değiştirmezlerse, Bosna-Hersek sınırları içinde Sırp-Bosna-Hersek Cumhuriyetinin oluşumu için 10 Kasım 1991 tarihinde Sırp nüfusun çağrısı olduğunu biliyordu⁴². Müslüman ve Hırvat halkları tutumlarını değiştirmediklerinden dolayı 9 Ocak 1992 tarihinde Bosna Sırpı Bosna – Hersek Sırp Cumhuriyetini ilan etti⁴³. Hakem Komisyonu Bosna-Hersekli Sırpın Bosna Hersek Sırbistan Cumhuriyetini egemen ve bağımsız bir devlet olarak oluşturma isteklerinin devlet olmanın tüm koşullarının sağlanıncaya kadar tamamen onaylanmayacağına karar verdi. Komisyon, uluslararası gözlemciler denetiminde Bosna-Hersek'in tüm bölgelerinde yaşayanların katılacağı bir referandumun yapılmasını önerdi. Bosna-Hersek yetkililerince 29 Mart–1 Nisan 1992 tarihleri arasında referandum düzenlendiğinde Bosnalı Sırp bu halk oylamasını boykot etti. Fakat referandumda oy kullanan

³⁹ Terrett, *The Dissolution of Yugoslavia*,s.163.

⁴⁰ Rich, "Recognition of States...",s.45.

⁴¹ Ibid.,s.46.

⁴² Grant, *The Recognition of States*,s.161.

⁴³ Klejda Mulaj,, "A recurrent tragedy: Ethnic Cleansing as a Tool of State Building in The Yugoslav Multinational Setting", Nationalities Papers, vol. 34, No. 1, 2006, s.37.

seçmenlerin %99'u bağımsızlıktan yana oy kullandılar⁴⁴. 7 Nisan 1992 tarihinde AET Bosna-Hersek'in bağımsızlığını tanıdı⁴⁵. Bu tanımadan sonra, Bosna-Hersek'te çatışmalar bir anda alev aldı. *Robert Badinter*, Komisyon önerisinin aksine, uluslararası toplumun Bosna-Hersek'i tanınmasının büyük bir hata olduğunu açıkladı. *Badinter*, Bosna-Hersek'in tanınmasının çok erken olduğunu, bu tanımayla bölgenin daha da gerginleşeceğini ileri sürdü. *Badinter'e* göre AET bölgede durumun sakinleşmesine kadar beklemeliydi. Onun görüşüne göre; Bosna-Hersek'in tanınması hataydı; çünkü ülkede yaşayan taraflar aynı devlette yaşamak konusunda anlaşmamışlardı. Bu nedenle *Badinter*, Bosna-Hersek'in üçe bölünmesini istiyordu⁴⁶.

Komisyon Carrigton taslak Sözleşmesinin⁴⁷ 2. bölümünün 2. maddesinde “ özel statü” başlığı altında belirtilen ilkelerin Hırvatistan anayasasında yeterince yer almadığını belirtti. Bundan dolayı, Komisyon Hırvatistan'ın tanıma kriterlerini tam olarak yerine getirmediğinden dolayı tanınmaması gerektiği yönünde görüş açıkladı. Buna karşın, Komisyon 4 Temmuz 1990 tarihinde Hırvatistan anayasasında yapılan değişiklikte “azınlıkların korunmasına ilişkin uluslararası hukuk kurallarının yerine getirilmesi gerekir” denildiğini, ancak Hırvatistan'ın Carrigton taslak Sözleşmesinin otonomiye ilişkin hükümleri yerine getirmediğini açıkladı. Komisyon, 5. görüş bildirisinde, Hırvatistan'ın tanıma yönergesinde belirtilen koşulları yerine getirdiğini AET ve üye devletlerince tanınabileceği yönündeki görüşlerini değiştirdi⁴⁸.

18 Kasım 1991 tarihinde Yugoslav Federal Başkanlığınca yayımlanan bildiride *Lord Carrington*'un mektubundaki sorular tartışıldı. Söz konusu Bildiride; “Self-determinasyon hakkı ki bu çekilme ve bağımsızlığı da içeriyor, var olan devletin federe veya otonom bölgeleri için değil, tek bir ulustan oluşan bölgeler için tanınmış bir hak olarak

⁴⁴ Rich, “Recognition of States....”,s.46. Bosna-Hersek'te oy kullanacak seçmen sayısı 3.253.847 kişiydi. Bunlardan 2.073.568 kişisi oy kullandı. Bağımsızlıktan yana oy kullananların sayısı 2.069.969 kişi, karşı çıkanlar ise 6.037 kişiydi.

⁴⁵ Ibid.

⁴⁶ Timothy William Waters,” Contemplating Failure and Creating Alternatives in the Balkans: Bosnia's Peoples, Democracy, and the Shape of Self-Determination”, *The Yale Journal of International Law*, Vol. 29, No.2, 2004, s. 441.

⁴⁷ Lord Carrigton taslak Sözleşmesi için bkz. Trifunovska , *Yugoslavia Through Documents*, s.357-365.

⁴⁸ Grant., *The Recognition of States*, s.161.

algılanmalıdır. Yugoslavya Başkanlığı, Yugoslavya'yı oluşturan ulusların self-determinasyon hakkı ki ayrılmayı da içermektedir, 1946, 1963 ve 1974 Anayasalarında garanti altına alınmıştır. Fakat bu hakkın kullanımı tek taraflı olmamakta, yasal ve anayasal değişikliklerin yapılmasını gerektirmektedir. Diğer bir deyişle, cumhuriyetlerinin hiçbiri bütün cumhuriyetlerin rızasını almadan bağımsızlığını gerçekleştiremeyeceğini, bu yöntemi izlemeden bağımsızlık arayışında olan cumhuriyetler olması halinde burada bulunan Sırların bu cumhuriyetlerden ayrılarak Yugoslavya Federasyonla birleşeceklerini bilmeleri gerektiğini” belirtmişti⁴⁹.

AET, Hırvatistan ve Slovenya'yı tanımanın bağımsız bir devletin iç işlerine karışmak, uluslararası hukukun ihlal edilmesi, uluslararası ilişkilerde tehlikeli gelişmelere neden olacağını kendisinin belirtmesine rağmen, iki devletin bağımsızlığını tanıdı⁵⁰. Komisyon 4 Temmuz 1992 tarihli 8. nolu bildirisinde Yugoslavya'nın resmen dağıldığını kabul etti⁵¹. Komisyonun yetki alanı geleneksel olarak uyumsuzluk taraflarının rızasına bağlıydı. Dolayısıyla, bu durum Komisyonun uyumsuzluk konuları üzerindeki yetkisini sınırlıyordu. Her ne kadar Komisyon kararları, tavsiye niteliğinde ve bağlayıcılığı olmayan kararlar ise de, bunlar uluslararası hukukun gelişimini teşvik etme gibi bir rol üstleniyordu. Bu kararlar güç kullanılarak uygulanmamasına rağmen, başka bir deyişle Komisyon kararlarının uygulamasından dolayı siyasi veya ekonomik zararlar ile karşılaşabileceğini düşünerek uygulamadan kaçınma, bu devletlerin kararları uygulamaması veya ihlal etmesi halinde uluslararası toplum veya bireysel olarak devletlerin yaptırımıyla karşılaşmayacağı anlamına gelmez. Birçok hukukçu, *Badinter* Komisyonu'nun çalışmalarının Avrupa'da görüşmeler yoluyla karar alma ve toplu tanımda yeni açılımlar sağladığını ileri sürmüştür. Bu deneyim, uluslararası teamül hukukunun gelişmesine katkı sağlayabilir ve yeni devletlerin tanınmasına ilişkin mevcut uygulamanın bir parçasını oluşturabilir.

⁴⁹ Trifunovska, “Yugoslavia through.. s.475-478.

⁵⁰ AT'nin tanıma kararları metni için bkz. Türk, a.g.e.,s.76,82.

⁵¹ Grant, *The Recognition of States*,s.162.

Badinter Komisyonu aldığı kararlar yeni devletlerin tanınması bakımında uluslararası hukukta gelişmelere yol açmıştır. Genel yaklaşım genel prosedürle yapılan ilk değerlendirmelerin içindeki mekanizmalar yoluyla toplu tanıma durumlarıyla sonuçlanmıştır. *Badinter* Komisyonu bunun en açık örneği. Avrupa ülkelerinin pozisyonları sıklıkla ABD tarafından da paylaşılmıştır. AET'nin Aralık 1991'de devletlerin tanınmasına ilişkin yayınladığı Deklârasyon eski Yugoslavya Cumhuriyetlerinin ayrılık kararlarının tanınması üzerindeki etkisi sınırlı olmasına karşın, Komisyonun devletlerin ayrılışı konusundaki gerekçeleri uluslararası hukuk kurallara etkisi göz ardı edilemeyecek kadar önemlidir. Ayrıca, Komisyonun bu konuda aldığı kararlar gelecekte dünyanın birçok yerindeki ayrılıkçı hareketlerin başvuru kaynağı olabilecek niteliktedir⁵². Bu nedenle Komisyon kararlarını bazı kesimler dengeleri gözetken ve tarafsız olarak⁵³ nitelerken, bazı kesimlerde haksızca ve gelecekte sorunlar doğurtacak kararlar⁵⁴ olarak nitelendirilmiştir.

Komisyonun 1. numaralı görüşünde “ Yugoslavya'nın dağılım sürecinde “ olduğu belirtilmekteydi. Ayrılmaya niyetli olan cumhuriyetler bağımsızlık ilanı zamanlamasında birlikte hareket etmediler. Ancak, bunlar Sırbistan ve Karadağ'ın oluşturdukları Yeni Yugoslavya Federasyonunun ilanından önce bağımsızlıklarını ilan ettiler. Slovenya bağımsızlığını ilan ettiğinde, Slovenya eski Yugoslavya ordusunu yenmiş, dolayısıyla fiilen eski Yugoslavya'dan ayrılmıştı. Hırvatistan Yugoslavya'dan ayrılış sürecinde “ayrılmayı kapsayan *self-determinasyon* hakkı”na dayanarak bağımsızlığını ilan etti. Bosna-Hersek ve Makedonya'nın bağımsızlık ilanı ise daha sonraki tarihlerde ilan edildi. Ancak, Slovenya ve Hırvatistanın bağımsızlık ilanı Bosna-Hersek ve Makedonya'nın bağımsızlıklarına göre uluslararası toplum tarafından daha az tepkiyle karşılandı⁵⁵.

⁵² John Dugard, "Secession: Is the Case of Yugoslavia a Precedent for Africa?" *African Journal of International & Comparative Law*, Vol. 5, 1993, s. 163-175.

⁵³ Allan Pellet, “ The Opinions of the Badinter...”,s.178-181.

⁵⁴ Marc Weller, "International Law and Chaos," *Cambridge Law Journal*, 1993,Vol.52,No.1, 1993,s. 8

⁵⁵ Makedonya eski Yugoslavya Federasyonundan ayrılma konusunda (Bosna-Hersekle birlikte) en temkinli davranmış ve Federasyonun gevşek bir konfederasyon biçiminde devamından yana olmuştur bkz. Şule Kut, *Balkanlarda Kimlik ve Egemenlik*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul,2005,s.5.

Badinter Komisyonu'nun çalışmalarının gösterdiği gibi ülkelerin tanınması genel kriterini geliştirmek için açık bir girişim olduğudur. Bunun amacının keyfi hareketten kaçınıp tanınma ve kabul sürecini daha şeffaf yapma yönünde girilmiş bir çabadır.

Badinter Komisyonunun temel görevi esas olarak Avrupa devletlerinin dağılan Yugoslavya bölgesindeki yeni devletleri tanıyıp tanınamasına karar vermelerine yardımcı olmak için kriterler geliştirmek olmuştur. Bu komisyon ayrılan oluşumların devlet olma şartlarını belirlemek için kararlar yayınladı. Komisyon geleneksel devlet olma kriterine göre çok açık ifadeler kullandı. Aynı yıl içinde, 16 Aralık 1991 tarihinde, Avrupa Topluluğu “Doğu Avrupa ve Sovyet Birliğinin dağılmasıyla kurulan yeni devletlerin tanınması üzerinde ilkeler” i yayınlayarak bu kritere adapte oldu. Bu ilkeler diğer koşulların yanında demokrasiyi, hukuk egemenliğini, insan haklarını, azınlık haklarını, sınırların bozulmazlığına saygının taahhüdünü ve uyuşmazlıkların barışçıl yollarla çözümlenmesini devletlerin tanınması için kriterler olarak şart koştu. Yine bu ilkelerdeki önemli bir madde de her olayda tanıma gönüllülüğünün hala uluslararası uygulamaların kuralcı standartlarına ve politik realitelere bağlı olmasıydı.

II. KOSOVA’NIN TANINMASI

Kosova nüfusunun çoğunluğu Müslüman Arnavutların oluşturmaktadır. Bununla birlikte, Sırp, Boşnak ve Türk azınlıklarında bulunduğu bir ülkedir⁵⁶. Bu ülke BM’nin aldığı 1244 sayılı kararla⁵⁷ Yugoslavya Federal Cumhuriyeti (YFC)’nin bir parçası olarak kabul edildi. Ancak, 17 Şubat 2008 tarihinde Kosova tek taraflı bağımsızlık ilan etmesi nedeniyle uluslararası toplum yeniden ilgisi bu bölgeye yöneltti.

1980’li yılların son döneminden itibaren Kosova Balkanların en hareketli bölgesiydi. Bu hareketlilik Sırpların Arnavutlara uyguladığı politikalara ve Kosova’nın statüsüne ilişkin politika değişikliğinden kaynaklanmaktaydı. Sırp ve Arnavutlar arasındaki uyuşmazlığı

⁵⁶ Marie-Janine Calic, ” Kosovo in the Twentieth Century: A Historical Account”, in Kosovo And The Challenge Of Humanitarian Intervention: Selective Indignation”, *Collective Action, and International Citizenship*, Eds.: Albrecht Schnabel & Ramesh Thakur, United Nations University Press, New York, Paris, Tokyo, 2000, s.23.

⁵⁷S.C. Res. 1244, U.N. Doc. S/RES/1244 (10 Haziran 1999), <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N99/172/89/PDF/N9917289.pdf?OpenElement> (Erişim tarihi 15 Aralık 2009).

anlayabilmek için Kosova'nın statüsüne ilişkin gelişmeler kısaca hatırlatmakta yarar vardır.

19. yüzyılda Kosova Manastır ve Sofya vilayetlerine bağlı Osmanlı devletine ait bir bölgeydi. Bu yüzyıldan itibaren ortaya çıkan Sırp ulusal hareketi Kosova'yı bağımsız bir Sırbistan kurmak için bir ulusal mit olarak kullanmaya başladı. 1912 Balkan Savaşları sırasında Sırp-İtalyan Savaşı sırasında Kosova'yı ele geçirildi. I. Dünya Savaşı sonrasında Kosova yeni kurulan Sırp-Sloven-Hırvat Krallığı (SSHK) sınırları içerisinde yer aldı⁵⁸.

II. Dünya Savaşına kadar SSHK egemenliğinde kalan Kosova, bu devletin Almanya tarafından ortadan kaldırılmasından sonra İtalya tarafından işgal edildi. Almanya ve müttefiklerinin savaşı kaybetmesinden sonra Kosova yeni kurulan Yugoslavya devleti sınırları içinde yer aldı⁵⁹. 1963 yılında Yugoslavya'da yeni anayasa kabul edildi. Bu anayasa ile Kosova'ya "özerk bölge" statüsü verildi⁶⁰.

1960 yılları sonlarında Kosova, Arnavutların protesto gösterilerine sahne oldu. Bu olayların ardından Arnavutları yatıştırmak için anayasaya ek maddeler konuldu. Anayasada yapılan değişikliklerle, özerk bölgelerin hem Sırbistan'a hem federal yapıya ait olduğu belirtiliyordu⁶¹. Bununla birlikte, Anayasa özerk bölgeleri sosyo-politik topluluk olarak tanımlamakta ve bir bütün olarak Sırbistan'ı ilgilendiren konular dışında tamamen bir cumhuriyetle aynı işlevleri göreceğini hüküm altına almıştı. Böylece Kosova, federal düzeyde bir hukuki statü kazanmış oluyordu⁶².

⁵⁸ Hajredin Kuci, "The Legal and Political Grounds for, and the Influence of the Actual Situation on, the Demand of the Albanians of Kosovo for Independence", *Chicago-Kent Law Review*, Vol.80, No.1, 2005, s.333. Robert J. Delahunty and Antonio F. Perez, "The Kosovo Crisis: A Dostoievskian Dialogue on International Law, Statecraft, and Soulcraft", *Vanderbilt Journal Of Transnational Law*, Vol.42, No.1, s. 27.

⁵⁹ Agon Demjaha, "The Kosovo Conflict: A Perspective from Inside", *Kosovo And The Challenge Of Humanitarian Intervention: Selective Indignation, Collective Action, And International Citizenship*, Eds.: Albrecht Schnabel & Ramesh Thakur, United Nations University Press, New York, Paris, Tokyo, 2000, s.33.

⁶⁰ Srećko Mihailović, "Kosovo: Between Co-Existence and Permanent Conflict", *The Lessons of Yugoslavia*, Ed. Meta Spencer, Hawort Pres, New York, 2000, s.290. Demaja, *The Kosovo Conflict*, s.33.

⁶¹ Christopher Bennett, *Yugoslavia's Bloody Collapse: Causes, Course and Consequences*, NYU Press, New York, 1997, s.89.

⁶² Mitja Zagar, "Yugoslavia: What Went Wrong? Constitutional Aspects of The Yugoslav Crisis From The Perspective of Ethnic Conflict", *The Lessons of Yugoslavia*, Ed. Meta Spencer, Hawort Pres, New York, 2000, s.81

Bu düzenlemeler 1974 Anayasasında da yer aldı. 1974 Anayasasıyla, cumhuriyetler “Yugoslavya Federasyonu’nun kurucu unsurları” statüsünü kazandırırken, Kosova ve Voyvodina özerk bölgelerinin kurulduğunu açıklıyordu⁶³.1974 Anayasası ile Kosova’ya tanınan bu özerklik sayesinde Kosova diğer federe cumhuriyetler gibi kendine özgü bir kimliğe kavuşmuştu. Ayrıca, Kosova yasama yargı ve yürütme erklerini de kullanabilmekteydi. Bu hakların yanı sıra Kosova, federal başkanlık da dâhil olmak üzere federasyon organlarında eşit temsil ve oy hakkı elde ediyordu. Ancak Kosova’nın federasyondan ayrılma hakkı bulunmamaktaydı⁶⁴.

1989 yılı Kosova’nın uzun yıllardır önemli bir noktaya getirdiği statüsünün tamamen elinden alınması ve Kosova’nın sıradan bir Sırp bölgesi yapıldığı yıl olmuştur. Kosovalılar bu gelişme karşısında, 28 Aralık 1989 tarihinde, İbrahim Rugova liderliğinde ilk siyasi partileri olan Kosova Demokratik Birliği (KDB)’yı kurmuşlardır⁶⁵. Bu parti kısa sürede Arnavutlar arasında güçlenerek siyasi inisiyatifi ele geçirdi. Diğer bölgelerde de örgütler kurularak, bundan sonra legal ve illegal mücadelede Arnavutlar daha profesyonelce bir varlık sergilemeye başladılar⁶⁶.

28 Eylül 1990 tarihinde Sırbistan Meclisi yeni anayasal değişikliklerle birlikte Kosova ve Voyvodina’nın özerkliğine tamamen son verdi. Bunun üzerine 1991 yılının Eylül ayında Kosova Arnavutları bir referandum yapmayı başardılar. Referanduma katılım oranı %87 oldu. Referanduma katılan seçmenler %99 oranında Kosova’nın bağımsızlığı lehinde oy kullandı⁶⁷.

1991–92 yılları arasında Yugoslavya’yı oluşturan Cumhuriyetlerden Slovenya, Hırvatistan, Makedonya ve Bosna-Hersek’in

⁶³ Kosova ve Voyvodina “ cumhuriyet” olamazlardı, çünkü diğer federe cumhuriyetlerinin aksine Arnavut ve Macarların Yugoslavya dışında ana-devletleri vardı. Bkz. Kut, *Balkanlarda Kimlik...*,s.150.

⁶⁴ Zagar, “ Yugoslavia: What Went Wrong?...s.82.

⁶⁵ Pavlos-Ioannis Koktsidis, “A Success Story? Analysing Albanian Ethno-Nationalist Extremism in the Balkans”, *East European Quarterly*, Vol.XIII, No. 2,2008,s.163.

⁶⁶ Kosovalılar İbrahim Rugova önderliğinde Sırp yönetimine karşı “ sivil itaatsizlik” politikasını izlediler. Kosova’da kendi “paralele devletlerini kurdular.Sırbistan’ın Kosova’daki egemenliğini meşrulaştıracak her şeyden uzak durdular bkz. Kut,, *Balkanlarda Kimlik...*,s.151.

⁶⁷ Ibid.

bağımsızlıklarını ilan etmeleriyle birlikte geriye kalan Sırbistan ve Karadağ, 27 Nisan 1992 tarihinde YFC'yi kurdular⁶⁸. Yeni Yugoslavya'nın anayasasında Kosova'ya ilişkin yeni bir düzenleme yapılmadı.

Bu gelişmelerin sonucunda Kosova'da, başlangıçta Rugova'nın tanımadığı, pek çok Kosovalının destekleme açısından ağır davrandığı Kosova Kurtuluş Ordusu (KKO) adlı, silahlı mücadele yürütmek amacıyla, bir örgüt kuruldu⁶⁹. Örgüt, 1996 yılında, Sırp polislerine yönelik bombalı saldırıların sorumluluğunu yüklenerek adını duyurmaya başladı.

Öte yandan Kosova'da Sırp saldırıları hiç eksik olmuyordu. Eylül 1998'de Sırlar geniş çaplı saldırılar ve toplu katliamlara başladı. Güçlü Sırp ordusuna karşı, Arnavutların yaşam mücadelesi, çok dengesiz iki güç arasında kıyasıya bir mücadele olarak başlamıştı. Bu mücadelede çok daha güçlü olan Sırlar, hiçbir evrensel değer, hiçbir insani değer kaygısı taşımadan acımasızca Arnavutları öldürdüler⁷⁰. Diğer yandan, KKO temsilcilerinin de katıldıkları sonuçsuz barış görüşmeleri, Sırlara zaman kazandırmaktan başka bir sonuç vermiyordu. Bunun üzerine 24 Mart 1999 tarihinde NATO müdahalesi bombardımanlarla başladı. Ancak, bombardıman Sırları daha da azdırmıştı. Sırlar bombalama olayını istismar ederek, masum insanları katletmeyi hızlandırmıştı. Kosovalıların yarısına yakını, çok olumsuz koşullarda anavatanlarını terk etmek zorunda kalmışlardı⁷¹. 12 Haziran 1999 tarihinde NATO güçleri Kosova'yı tümüyle işgal etti⁷².

Savaşın sona ermesini, Sırp silahlı kuvvetlerinin Kosova'dan geri çekilmesi ve yerine NATO'nun Kosova Gücü KFOR'un (Kosovo Force) geçmesi izlemiştir⁷³. Böylece Kosova'da yeni dönem başlamıştır. KFOR'u takiben, BM Güvenlik Konseyi'nin 1244 Sayılı Kararı gereğince, Kosova

⁶⁸ James Gow, *Triumph of the Lack of Will : International Diplomacy and the Yugoslav War*, Columbia, 1997, s.2

⁶⁹ Koksidsis "A Success Story?...", s.164

⁷⁰ Demjaha, " The Kosovo Conflict...", s.34-36.

⁷¹ Ibid., s.36.

⁷² John J Merriam, " Kosovo and the law of humanitarian intervention, *Case Western Reserve Journal of International Law*; Winter 2001 Vol. 33, No.1, s.146.

⁷³ Adam Balcer, Marcin Kaczmarek and Wojciech Stanistawski, " Kosovo before the final decision; Regulating Kosovo's international status – historical & political conditions and prospects for future developments", *Center for Eastern Studies*, Warsaw, 2008, s.53.

geçici BM yönetimi UNMIK (*United Nations Interim Administration Mission in Kosovo*) Kosova'daki misyonuna başlamıştır⁷⁴.

Kosova açısından değerlendirildiğinde, Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komserliği (UNHCR) verilerine göre, 1999'daki savaşta binlerce Kosovalı Arnavut; Arnavutluk Makedonya ve Karadağ'a göçe zorlanmıştır⁷⁵. 1998–1999 yılları arasında öldürülen ve kayıp olarak gözükenlerin toplam sayısı 10 bin kişi olduğu tahmin edilmektedir⁷⁶. Kosova savaşı sırasında kayıplara karışan binlerce kişinin akıbeti bilinmemektedir⁷⁷. Sırbistan açısından değerlendirildiğinde ise, can kaybı dışında, NATO müdahalesi Sırbistan ekonomisine ağır bir darbe indirmiş, askerî kapasitelerini zayıflatmıştır.

Haziran 1999 sonrası başlayan yeni dönemde, Kosova bazı kazanımlar sağlamayı başarmıştır. UNMIK 'in denetiminde bağımsız devletlere özgü bütün kurumlar, tedrici bir şekilde Kosova'da kurulmuştur. Bu gelişmeler, Kosova'nın nereye doğru gittiğinin önemli bir göstergesiydi. Yine de, 1999 yılındaki savaşın sona ermesinden 2007 yılı ortalarına kadar, Batılılar Kosova'da hep statükocu politika izlemiş ve nihai statünün belirlenmesi konusunda isteksiz davranmıştır. Bu nedenden ötürü, 2007 yılına kadar uluslararası toplum Kosova sorunun çözümü doğrultusunda ne Sırlara, ne de Arnavutlara ciddi bir baskı yapmıştır. Ne var ki, statükonun daha uzun süre devam edemeyeceği ortadaydı. Kosovalıların değişik sorunları bulunmakla beraber, Kosova'nın nihai statüsü ile ilgili belirsizlik en çok rahatsızlık veren konuydu.

⁷⁴ Peter Hilpold, “The Kosovo Case and International Law: Looking for Applicable Theories”, *Chinese Journal of International Law*, Vol. 8, No.,2009, s.51.

⁷⁵ John J Merriam, “ Kosovo And The Law Of Humanitarian Intervention”, *Case Western Reserve Journal of International Law*,Vol. 33, No.1,2001, s.137.Kut., *Balkanlarda Kimlik...*,s.146.

⁷⁶ Duska Anastasijevic, “ The Closing of the Kosovo Cycle: Victimization Versus Responsibility”, *Kosovo and The Challenge Of Humanitarian Intervention: Selective Indignation, Collective Action, and International Citizenship*, Eds.: Albrecht Schnabel & Ramesh Thakur, United Nations University Press, New York, Paris, Tokyo, 2000,s.57.

⁷⁷ Mary Ellen Keough and Margaret F. Samuels,” The Kosovo Family Support Project: Offering Psychosocial Support for Families with Missing Persons”, *Social Work* , Vol. 49, No. 4 , 2004,s.589.

A. Kosova Olayları Farklılığı

1999 yılındaki NATO ile YFC⁷⁸ silahlı kuvvetleri arasındaki çatışmalar sonrasında YFC ordusu Kosova'dan çekildi. Aynı yılda Kosova BM Güvenlik Konseyi'nin aldığı 1244 sayılı karar⁷⁹ çerçevesinde oluşturulan BM yönetimi tarafından idare edilmeye başlandı. Karar gereğince, 15 Mayıs 2001 tarihinde Kosova geçici yönetim anayasal çerçeve kabul edildi⁸⁰. Kasım 2005'te ise Finlandiya Eski Devlet Başkanı *Ahtisaari* BM Genel Sekreteri özel temsilcisi sıfatıyla taraflar arasında Kosova'nın geleceğinin belirlenmesi konusundaki görüşmeleri yürütmekle görevlendirildi. *Ahtisaari* görüşmeler süresince taraflar arasında uzlaşmanın mümkün olmadığını gördü. Çünkü Sırbistan Kosova'nın kendisine bağlı özerk bir eyalet olmasında diretirken, Kosova temsilcileri bağımsızlıktan başka bir çözümü kabule yanaşmamışlardı⁸¹.

20 Şubat 2006 tarihinde bir yıldan biraz fazla sürecek olan müzakereler süreci fiilen başlatılmıştır. Sırbistan ile Kosova arasında Viyana'da gerçekleşen 19 müzakere turunun ardından, BM Kosova Özel Temsilcisi *Marti Ahtisaari*, Kosova'nın statüsü üzerine hazırladığı iki parçadan oluşan nihai raporunu 14 Mart 2007 tarihinde BM Genel Sekreteri'ne sunmuştur⁸². Kosova için uluslararası toplum tarafından denetlenen bir bağımsızlık tanınmasını öneren rapor; ABD, AB ve NATO

⁷⁸ YFC Sırbistan ve Karabağ Cumhuriyetleri tarafından 27 Nisan 1992 yılında kuruldu. YFC BM Genel Kurulunun 1 Kasım 2000 tarihinde aldığı A/RES/55/12 sayılı kararla BM'ye üye oldu. 4 Şubat 2003 tarihinde YFC Meclisinin aldığı kararla Cumhuriyetin adı Sırbistan ve Karadağ olarak değiştirildi. 3 Haziran 2006 tarihinde Karadağ bağımsızlığını ilan etmesiyle Sırbistan-Karadağ devleti ortadan kalktı.

⁷⁹ 1244 sayılı Karar için bz. <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N99/172/89/PDF/N9917289.pdf?OpenElement> (Erişim tarihi 15.12.2008)

⁸⁰ Kosova Geçici Anayasa Türkçe metni için bkz. http://www.unmikonline.org/pub/misc/FrameworkPocket_TUR.pdf (Erişim tarihi 04.01.2009)

⁸¹ Kosovanın Gelecekteki Statüsüne İlişkin BM Genel Sekreteri Özel Temsilcisi Marti Ahtisaari Raporu 2. Paragraf <http://209.85.129.132/search?q=cache:Ko9EKm81PUgJ:www.unosek.org/docref/reportenglish.pdf+Report+of+the+Special+Envoy+of+the+SecretaryGeneral+on+Kosovo%27s+Future+Status&cd=1&hl=tr&ct=clnk&gl=tr> (Erişim tarihi 04.01.2009)

⁸² Ibid.

ittifakında geniş destek bulmuştur⁸³. Raporun açıklanmasından hemen sonra, *Ahtisaari* raporuna dayanarak, BM Güvenlik Konseyi'ne sunulmak üzere bir karar tasarısı üzerinde çalışılmaya başlanmıştır. Taslak birkaç defa gözden geçirilmiş ve Kosova'ya bağımsızlık kapısını açtığı için her seferinde Rusya'nın engeline takılmıştır⁸⁴. Bu nedenle, Fransa, İtalya, Rusya Federasyonu, İngiltere, ABD ve Almanya'dan oluşan Temas Grubu, Sırbistan ile Kosova arasındaki müzakerelerin AB, ABD ve Rusya temsilcilerinin oluşturduğu "Troykanın" arabuluculuğunda devam etmesine karar vermiştir⁸⁵.

Yeni müzakereler 10 Ağustos 2007 tarihinde fiilen başlatılmış ve herhangi bir sonuç alınamadan 10 Aralık 2007 tarihinde sona erdirilmiştir⁸⁶. Batılı devletler Kosova bağımsızlığını destekledikleri için, bundan sonra herkes bağımsızlık ilanının gündeme getirilmesini beklemeye başlamıştır.

17 Şubat 2008 tarihinde Kosova parlamentosunun yaptığı özel oturumda Kosova'nın "bağımsız, egemen ve demokratik" bir ülke olduğunu ilan eden bir bağımsızlık bildirgesini yayınladı. 15 Haziran 2008 tarihinde de Kosova geçici anayasası yürürlüğe girdi. Kosova 10 ülkede de büyükelçilik açtı. Kosova'nın bağımsızlığı daha önce örneğine rastlanmaya bir durumdu. Bu durum *Ahtisaari*'in ve Kosova konusunda hazırlanmış olan diğer raporlarda da açık bir şekilde belirtilmiştir. Kosova olayı gelecekte meydana gelebilecek benzer durumlar için bazı uygulamaların olabileceğini göstermiştir. Bunlardan biri, mevcut devletler var olabilecek sınır sorunlarının çözümünde ilgili sorunlu bölge uluslararası bir yönetim oluşturulabilir. İkincisi, devletten devlete değişiklikler göstermekle birlikte çoğunluğun baskısında bulunan farklı dil, din, ırk ve kültüre sahip azınlıkların ayrılma istemlerini güçlendirebilir. Üçüncüsü, birlikte yaşama arzusu bulunan federal yönetimlere sahip veya

⁸³ Zhidas Daskalovski," The Independence of Kosovo and the Consolidation of Macedonia—A Reason to Worry?, *Journal of Contemporary European Studies*, Vol. 16, No. 2, , 2008,s.268.

⁸⁴ Steven Erlanger," Yugoslavs Demand a Role in U.N. Kosovo Settlement", *N.Y. TIMES*, 22 Mayıs1999.

⁸⁵ Bkz UNMIK haber arşivi http://www.unmikonline.org/archives/news01_08.htm (Erişim tarihi 11.01.2009)

⁸⁶ Troika'nın falliyetleri için bkz. Marc Weller, Kosovo's final status, *International Affairs*, Vol. 84,No.6 , 2008, s.1227-1229.

iki ve daha çok etnik grubu barındıran ülkelerde ayrılıkçı talepleri güçlenmesini teşvik edebilir.

Kosova'nın bağımsızlığı daha önce örneği görülmemiş bir karmaşık süreç sonucu ilan edilmiştir⁸⁷. 1999 yılında Kosova'da uluslararası bir yönetim kurulmuştur. Bir devletin temel fonksiyonlarının oluşturan yasama, yürütme ve yargı erkleri BM tarafından oluşturulmuştu⁸⁸. Buna ilaveten, Sırbistan'ın Kosova ile olan bütün bağları koparılmıştı. Böylece, BM bir devletin sahip olması gereken güç erklerini sınırları belirli bir ülke üzerinde kullanmıştır.

Kosova olayında daha önce örneğine rastlanmayan bir şekilde birçok olay kısa bir sürede birlikte yaşanmış olmasıdır. Bunlar; Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyetinin ortadan kalkması, tarih boyunca Kosovalıların etnik temizliğe maruz kalmaları, Kosovalı sivillere karşı işlenen insanlığa karşı suçlar ve Kosova'da BM yönetiminin oluşturulmasıdır. Bu özelliklerden dolayı Kosova olayı kendisine has özelliklere sahiptir.

B. Kosova'nın Bağımsızlığının Dayanağı

Kosova'nın bağımsızlık ilanın hukuki dayanağı konusunda görüş birliği yoktur⁸⁹. Bağımsızlık deklârasyonu incelendiğinde, deklârasyon insanları “yurttaşlarının gurur duyabileceği insanca yaşanabilecek bir toplum oluşturmaya” davet etmektedir. Kosova parlamentosunun ilan ettiği bağımsızlık deklârasyonu “ halkın bu konudaki isteği” ve *Ahtisaari*

⁸⁷ Kosova sömürgeci devletlerin vesayetinde yada işgalinde olan bir ülke değildi ki, BM self-determinasyon ilkesi uygulanabilirdi. Kosova gibi Doğu Timor da uluslararası müdahale ile bağımsızlığına kavuştu. Ancak iki olay arasında fark vardır. Doğu Timor BM Genel Kurulunun 15 Aralık 1960 tarihinde aldığı 1542 sayılı kararla Portekiz'in vesayetine verilmişti. 1975 yılında Endonezya'nın askeri müdahalesine maruz kalan Doğu Timor Endonezya'nın 27 vilayeti oldu. 30 Ağustos 1999 tarihinde Doğu Timor'da yapılan halk oylamasıyla bağımsızlığına kavuştu. Endonezya Halk Meclisi Doğu Timor'un bağımsızlığını 1999 yılında tanıdı.

⁸⁸ Iliriana Islami, “the Insufficiency of International Legal Personality of Kosova as Attained Through The European Court of Human Rights: a Call for Statehood” , *Chicago-Kent Law Review* , Vol.80,No.1, 2005,s.89-91. Erika de Wet, The Governance of Kosovo: Security Council Resolution 1244 and The Establishment and Functioning Of Eulex , *The American Journal Of International Law* , Vol.103,No.1,2009,s.84.

⁸⁹ Kosova'nın bağımsızlığına ilişkin farklı görüşlerin ayrıntıları için bkz. Henry H. Perritt , Jr., “Resolving Claims When Countries Disintegrate: the Challenge of Kosovo” , *Chicago-Kent Law Review* , Vol.80,No.1, 2005, S.121-123.

raporu ve BM'nin Kosova statüsünün çözümüne ilişkin kapsamlı teklifine binaen ilan edilmişti.

Daha sonra yaşanan gelişmelere bakıldığında *Ahtisaari* raporunun bağımsızlık deklârasyonunun ilanına neden olabilecek gelişmeleri hızlandırdığı görülmüştür. Rapordan sonra AB, ABD ve Rusya temsilcilerinden oluşan *troika* iki taraf arasında sorunu çözmek için çalışmalar yapmaktaydı. Bu süreçte, görüşmeler dört ay sürdü. Ancak, iki tarafta temel konularda görüşlerinden taviz vermediğinden yapılan görüşmeler sonuçsuz kaldı. Sonuçta, 16 Şubat 2008 tarihinde BM Güvenlik Konseyinin Kosova'nın statüsüne ilişkin yapmış olduğu toplantıda sonuç alınamadı.

Bütün bu çabalara karşın iki taraf arasında bir çözüm sağlanamadı. Fakat bu süreçte Kosova sorunu uluslararası toplumun gündemine iyice yerleşti. Bu nedenle, şunu söyleyebiliriz; uluslararası toplum Kosova sorununa bu derece müdahil olmasaydı, Kosova self-determinasyon ilkesine dayanarak bağımsızlık ilan etmesi mümkün değildi. BM Kosova durumunun gelecekte bağımsızlık isteyen etnik gruplara örnek teşkil edebileceği yollundaki eleştirileri ret etmektedir. Ancak, Kosova olayının daha sonraki benzer durumlarda örnek gösterilmeyeceğini kimse garanti edemez. Bu durum hukuksal bir zemine oturtulmasa ya da bu durum bu şekliyle hukuki hale getirilirse federal devletler ile içersinde farklı etnik gruplar barındıran devletler için tehlike çanlarının çaldığı anlamına gelir⁹⁰.

Self-determinasyon ilkesinin Kosova sorununa hukuki temel olarak kabul edilmesi halinde, doğal olarak bu ilkenin benzer durumlara uygulanması gerekir. Bu durumda, BM tarihi boyunca üzerinde tartışmaların yapıldığı bir ilke olan self-determinasyon ilkesinin sömürge devletlerin bağımsızlığı kapsamının dışına taşması anlamına gelmektedir⁹¹. Bu ilkenin dayanağını BM Şartı, 1960 Sömürge Altındaki Ülkelerin ve Halkların Bağımsızlığının Garanti Altına Alınmasına İlişkin Deklârasyon⁹² ve 1970 Devletlerarası Dostluk İlişkilerin Geliştirmesine

⁹⁰ Dominik Tolksdorf, "Kosovo Precedent - Applicable In Many Parts Of The World, But Not Directly In The South Caucasus", *Caucasian Review Of International Affairs*, Vol.3, No.1, 2009, s.105.

⁹¹ Bing Bing JIA, "The Independence of Kosovo: A Unique Case of Secession?", *Chinese Journal of International Law*, Vol. 8, No1, 2009, s.33

⁹² 1960 Sömürge Altındaki Ülkelerin ve Halkların Bağımsızlığının Garanti Altına Alınmasına İlişkin Deklârasyon için bkz.

İlişkin Deklârasyonu oluşturmaktadır⁹³. Bu üç belgede de dış self-determinasyon anlamındaki self-determinasyon iki grup için tanınmıştır. Bu gruplar; sömürge altındaki ülkeler ile yabancı askeri güçler tarafından toprakları işgal edilmiş ülkelerdir. Self-determinasyonun diğer biçimini oluşturan İç self-determinasyon ise, ırkçı rejimlerin bulunduğu ülkelerdeki farklı ırklara mensup kişilere tanınmıştır⁹⁴. Bununla birlikte, 1970 Devletlerarası Dostluk İlişkilerin Geliştirmesine İlişkin Deklârasyonunda dış anlamdaki self-determinasyonun bir ülkenin ülkesinin toprak bütünlüğüne hânel getirmeyecek şekilde yorumlanması gerektiği belirtilmiştir⁹⁵. Ancak, bu kısıtlamada BM tarafından ilan edilen Devletlerin Hak ve Yükümlülükleri İlişkin Deklârasyonunda belirtilen “ her devlet self-determinasyon hakkının gerek birlikte gerekse tek başına yapacağı faaliyetlerle geliştirme hakkına sahiptir⁹⁶” ilkesiyle bağdaştırmak o kadar kolay değildir.

Helsinki Son Senedi incelendiğinde de Senet bütün halkların “ halkların iç ve dış siyasi statülerini belirleme haklarının olduğunu” belirtmektedir. Bu hükme karşı, Senette belirtilen halkların Avrupa halkı olması gerektiği ve bu hükmün sömürge altındaki ve işgal altındaki ülkelere uygulanmayacağı şeklinde yorumlanmaktadır. Buna ek olarak, Senette geçen “ halklar” azınlıkları kapsamamaktadır⁹⁷.

1970 Devletlerarası Dostluk İlişkilerin Geliştirmesine İlişkin Deklârasyonunda self-determinasyon ilkesinin hangi koşullarda uygulanacağı belirtilmemiştir⁹⁸. Bu ilkenin uygulaması uluslararası hukuktaki gelişmelere bağlı bırakılmıştır. Self-determinasyon iki farklı şekilde ele alınmaktadır, iç *self-determinasyon* ve dış *self-*

<http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/152/88/IMG/NR015288.pdf?OpenElement> (Erişim tarihi 04.01.2009)

⁹³ 1970 Devletlerarası Dostluk İlişkilerin Geliştirmesine İlişkin Deklârasyon için bkz. <http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/348/90/IMG/NR034890.pdf?OpenElement> (Erişim tarihi 04.01.2009)

⁹⁴ Antonio Cassese, *Self-Determination of Peoples: A Legal Reappraisal*, Cambridge University Press, New York, 1999, s.129

⁹⁵ Ibid.,s.122.

⁹⁶ Deklarasyon için bkz

http://untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft%20articles/2_1_1949.pdf
10.02.2009.

⁹⁷ Cassese *Self-Determination of Peoples*.,s.289.

⁹⁸ Ibid.,s.125.

*determinasyon*⁹⁹. Dış *self-determinasyon* uluslararası alanda örnekleri görülen ve *self-determinasyon* denilince ilk akla gelen *self-determinasyon* şeklidir. Bu şekildeki *self-determinasyonda* mevcut siyasal düzene karşı büyük bir hoşnutsuzluk ve ayrılma isteği vardır. Halka öncülük eden liderler bu istek ve hoşnutsuzluğu ayrılma yönünde bir harekete dönüştürürler¹⁰⁰. İç *self-determinasyon* ise farklı bir süreç sonucunda gelişen bir *self-determinasyon* şeklidir. Bu şekilde insanlar taleplerini liderleri aracılığıyla mevcut siyasal rejimin karar alma sisteminde yer almak suretiyle gerçekleştirmeye çalışırlar¹⁰¹. Kosova'daki durum bu iki şekilden farklılık göstermektedir. Çünkü BM Güvenlik Konseyi'nin aldığı kararda Kosova'da uluslararası toplumun denetiminde ayrı bir yapının varlığı oluşturulması istenmekteydi. Uluslararası denetim altındaki bağımsız idare yerel siyasi kurumları oluşturma ve herhangi bir devletteki hükümetin sahip olduğu yetkileri kullanma hakkına sahipti. Bağımsızlık öncesi temel sorun Sırbistan'ın topraklarında kurulan bu yönetim şeklinin nasıl bir dönüşüm geçireceğiydi.

Self-determinasyon hakkının kullanmasında karşılaşılan sorunlarından biride “Halk” kavramıdır. Bu kavrama ilişkin uluslararası hukukta üzerinde uzlaşa sağlanmış bir tanım yoktur. Kosova'daki azınlıkların varlığı bu durumu daha belirsiz hale getirmektedir. Eğer azınlıklar “ halklar” kavramı içinde düşünülmesi halinde bunları *self-determinasyon* hakkı var mıdır? Eğer azınlıklar halklar kavramı kapsanma alınırsa, bunların *self-determinasyon* kavramının uygulanması dışında tutmak mümkün mü? Yugoslavya'nın parçalanma sürecinde çözümsüzlük ayrılma ile birlikte yeni devletlerin ortaya çıkmasını sağladı. Yugoslavya'nın dağılışı sürecinde geleneksel *self-determinasyon* ilkesinin uygulama biçiminin dışında olaylar yaşandı¹⁰². Etnik temeli *self-determinasyon* ilkesinin belirtildiği belge Yugoslavya krizi sırasında toplanılan AB Yugoslavya Konferansı bünyesinde oluşturulan Badinter Komisyonun kararlarıdır¹⁰³. Komisyonun 2 nolu kararı Sırp azınlığın

⁹⁹ Samuel M. Makinda, ‘Sovereignty and International Security: Challenges for the United Nations’, *Global Governance*, Vol. 2, No.2, 1996, s. 150

¹⁰⁰ Ibid.

¹⁰¹ Stephen D. Krasner, *Sovereignty: Organized Hypocrisy*, , N.J.: Princeton University Press, Princeton, 1999, s.11-12.

¹⁰² Cassese, a.g.e ,269.

¹⁰³ Badinter Komisyonu Kararları

buldukları cumhuriyetlerden ayrılma ve siyasi kimliklerini kazanımına ilişkindi. Komisyon azınlıkların haklarına saygı gösterilmesini ve bu konudaki uluslararası hukuk kurallarına uyulmasını istedi¹⁰⁴. Bu karar Sırp azınlığın self-determinasyon hakkının var olup olmadığı yönündeki soruya dolaylı bir cevaptı. Komisyon Sırbistan'ın sorusuna doğrudan bir cevap vermedi. Komisyonun yayınladığı açıklamasında toplumların uluslararası hukuk çerçevesinde kimliklerinin tanınmasını isteme haklarının olduğunu belirtti. Bu açıklama azınlıkların self-determinasyon hakkını kullanabilecek bir halk olmadığı şeklinde yorumlar yapıldı¹⁰⁵. Komisyonun bu bakış açısı 4. nolu açıklamasından belirlediği görüşlerinden oldukça farklıydı. Kasım 1991'de Bosna-Hersek'teki Sırp nüfusunun bağımsız bir devlet oluşturmak amacıyla yapmış olduğu referandumdan sonra Komisyonun aldığı kararda “ Bosna-Hersek'teki Sırp azınlıkların oluşturmak istedikleri Sırp Bosna-Hersek Cumhuriyeti'nin varlığını” ret etti¹⁰⁶. Sonuçta, Bosna-Hersekli Sırp azınlıkların oluşturduğu meclis 9 Ocak 1992 tarihinde bağımsızlığını ilan etti¹⁰⁷.

Self-determinasyon için bağımsız bir hükümetin varlığı gereklidir¹⁰⁸. BM Şartının 73. maddesi bu yönde hüküm içermektedir¹⁰⁹. BM Güvenlik Konseyi'nin 1244 sayılı kararı toprak bütünlüğüne vurgu yapmaktadır. Kosova sorunun çözümünde önemli bir aşamayı temsil eden bu karar sonunda bağımsızlık deklârasyonunun ilanına da kaynaklık etmiştir.

C. Uluslararası Müdahale

Kosova'nın bağımsızlığının yasal dayanağı self-determinasyon ilkesi değilse, o zaman yasal dayanağın uluslararası müdahale olduğu iddia edilebilir. Kaldı ki, BM Güvenlik Konseyinin aldığı kararlarda da

<http://www.la.wayne.edu/polisci/dubrovnik/readings/badinter.pdf> (Erişim tarihi 18.12.2008)

¹⁰⁴ Ibid.

¹⁰⁵ Karen Knop, *Diversity and Self-Determination in International Law*, Cambridge University Press, Cambridge, 2002, s.174

¹⁰⁶ Bkz. Badinter Komisyonu Kararları

¹⁰⁷ Bing JIA, “The Independence of Kosovo...”, s.35.

¹⁰⁸ 1933 Montevideo Sözleşmesinde bir devletin varlığı için dört koşulun yerine getirilmesi gerekmektedir. Bunlar ;

a- Sürekli nüfus b- belirlenmiş toprak parçası c- bir hükümetin varlığı d- diğer devletler ile ilişki kurabilme yeterliliğidir.

¹⁰⁹ Cf. Helen Quane, *The United Nations and the Evolving Right to Self-Determination*, *International & Comparative Law Quarterly*, Vol.47, No.3, 1998, s.541.

açık bir şekilde bağımsızlığı öngördüğünü söylemek mümkün değildir. Bu durumu pekiştirecek ifadeyi de BM Güvenlik Konseyi'nin 1244 sayılı kararında görebiliriz. Güvenlik Konseyi kararında “ tüm üye devletler Yugoslavya Federal Cumhuriyetinin ve bölge devletlerin toprak bütünlüğünü Helsinki Son Senedi ve ek 2 Protokolü uyarınca taahhüt eder” demektedir. Bu taahhüt BM Güvenlik Konseyi kabul ettiği çözüm planında belirtilen yedi ilkedен biridir. Güvenlik Konseyi kararının 1 ve 2. eklerinde çözüm planın ne şekilde uygulanılacağına ilişkin ayrıntılı olarak belirtilmektedir. Buna ek olarak, Güvenlik Konseyi kararının 1. ekinde BM müdahalesinin amacını YFC'nin toprak bütünlüğüne hanel getirmeden Kosova'nın kaldırılmış otonomi statüsünün tekrar oluşturulması olduğu açık bir şekilde belirtilmiştir¹¹⁰.

Bağımsızlık tartışmalarının temel noktalarından biri *Ahtisaari* raporunda belirtilen Güvenlik Konseyi 1244 sayılı kararının BM müdahalesinin temel sonuçlarının neler olabileceğine ilişkin açık ifadelerin bulunmadığına ilişkin ifadedir¹¹¹. Güvenlik Konseyi kararının YFC'nin toprak bütünlüğünde söz etmekle birlikte Kosova'nın bağımsızlığını dışlayan bir ifadeye rastlayamayız. Kaldı ki, Raporda Kosovalı Arnavutların ve YFC'nin kendi iddialarına destek bulabileceği noktalar bulunmaktadır. Rapor Kosova statüsünü belirleyen ve taraflara baskıyla uygulanacakları bir belge niteliğinde değildir¹¹². Rapor AB, ABD ve Rusya'nın da katıldığı görüşmeler sonucunda oluşturulmuştur. Kasım 2007'de görüşmelerin başarısızlıkla sonuçlanması üzerine, Kosova sorununda bir çözüme ulaşılmadığı BM'ye rapor edilmiştir.

Sırbistan Güvenlik Konseyi 1244 sayılı kararını gerekçe göstererek Uluslararası Adalet Divanına yaşanan gelişmelerin hukuksal dayanağı konusunda tavsiye görüşü için müracaat etti. Bu başvurunun önemi BM yargı organı olan Divanın bağımsız bir devletin topraklarında kurulmuş yeni oluşum hakkındaki düşüncelerini öğrenmekti. Ancak, Sırbistan başvuruyu yaparken, BM Güvenlik Konseyi'nin UNMIK'ye ilişkin aldığı kararların çözüm için gerekçe gösterilebileceği konusunda endişeleri

¹¹⁰ Ahtisaari Raporu 2. paragraf

¹¹¹ Rüdiger Wolfrum, Kosovo: Some Thoughts on its Future Status, Multiculturalism and International Law, *Essays in Honour of Edward McWhinney*, (Ed.)Sienho Yee/ Jacques-Ivan Morin, Martinus Nijhoff Publishers, 2009,s.560-561.

¹¹² Bkz UNMIK haber arşivi 9 Temmuz 2007

http://www.unmikonline.org/archives/news01_08.htm (Erişim tarihi 11.01.2009).

bulunmaktaydı. Çünkü UNMIK Kosova'nın bağımsızlık ilanına kadar elinde bulundurduğu kurumlardaki faaliyetleri azaltmıştı. Sırbistan Uluslararası Adalet Divanına başvurmakla süreci yavaşlatabileceğini de düşünmüştü.

Eski Yugoslavya Federal Sosyalist Cumhuriyetinin çöküşü ile birlikte ayrılan Slovenya, Eski Yugoslavya Makedonya Cumhuriyeti, Bosna-Hersek ve Hırvatistan devletlerinin kuruluş sürecinde BM müdahalesi ile Kosova'nın bağımsızlığını ilan ettiği süreçteki BM müdahalesi arasında farklar bulunmaktadır¹¹³. 1999 yılında BM Kosova'ya müdahale ettiği zaman Kosova'ya bağımsızlık getirmek amacıyla müdahalede bulunmadı. Ayrıca, BM uluslararası barış ve güvenlikten sorumlu olduğundan dolayı, bu topraklara uluslararası kuralların uygulanması yönünde haklılığı konusunda zorunlu bir açıklama yapma gereğini de duymadı. Fakat bu sorumluluk bir ülkedeki egemenliğin başka bir devlete vermesi yönünde BM'ye yetki vermez. Ancak, Kosova'da durum farklıydı. Eski Yugoslavya devleti dağılmıştı. Kosova'nın nüfusunun büyük bir bölümü Arnavutlardan oluşmaktaydı. Bir ülkedeki insanların kendi siyasi geleceklerini belirleyebilme hakları vardı. Bunlara ek olarak, 1999 yılından sonra Kosova da Sırbistan egemenliğine son verilmiş, devletin fonksiyonlarını yerine getiren kurumlar BM'ye devredilmişti. Bu durumda Kosova da yeni çözümlerin uygulanmasını gerekli kılmıştı.

Eğer uluslararası müdahale Kosova bağımsızlığının hukuki temeli ise, BM müdahalesi *prosedürel* bir işlev görmektedir. Dolayısıyla, bu eylemlerin hukuki dayanakları uluslararası hukukun önemli kuralları üzerine oturtulmalıdır. BM Kosova da konuşlandı. Çünkü buradaki durum uluslararası barış ve güvenliği tehdit etmekteydi. Bu durum Güvenlik Konseyine BM Şartını uygulama olanağı sağladı. BM Kosova'daki varlığı bağımsızlık sürecini hızlandırdı. Ayrıca bağımsızlık ilanı eski Yugoslavya döneminden beri sorun teşkil eden ve bazen de uluslararası barış ve güvenliği tehlikeye sokan Kosova sorunun kesin bir çözümünü de sağlayacaktır. Böylece, BM Güvenlik Konseyi Sırbistan'ın egemenliğinde

¹¹³ 1990 yılları öncesi dönemde Uluslararası toplum hiçbir zaman Kosovayı Yugoslavyadan ayrılacak bir bölge olarak düşünmemiştir. Ayrıntılı bilgi bkz. Bartram Brown, Human Rights, Sovereignty, and the Final Status of Kosovo, *Chicago-Kent Law Review*, Vol.80, No.1, 2005, s.263.

uluslararası barış ve güvenliği sürekli tehdit eden bir sorundan kurtulmuş olacaktır. Zaten BM Kosova'daki varlığının amacı da bu soruna kesin bir çözüm bulmak içindi. Diğer yandan Sırbistan ve Kosovalı Sırplar Güvenlik Konseyinin 1244 kararı çerçevesinde UNMIK'yi tek ve yasal uluslararası sivil otorite kabul etmediği sürece, BM Kosova'daki varlığına ilişkin tartışmalar sürecektir.

III. AYRILMA HAKKI BAĞIMSIZLIK İÇİN HUKUKİ TEMEL OLUŞTURUR MU?

Bağımsızlık ilanı ayrılma hakkına dayanabilir mi? Kosova olayında görüldüğü gibi, tek taraflı ayrılma self-determinasyon gibi hukuki çerçevesi belirlenmiş bir hukuksal normlar üzerinde değildir¹¹⁴. Sonuçta Kosova olayı ayrılmayla ilgili bir durumdur. Bir devletin ülkesinden bir kısmının ayrılması uygulamada tartışmalı bir konudur¹¹⁵. Bazı örnekler gösterilip bu durumu belgelerle savunmak mümkündür. Fakat her örnek diğer bir örnekten farklılık göstermektedir. Bu durumda ayrılma konusunda kapsayıcı kuralların oluşumunu engellemektedir. Eğer bir devletin ülkesinden ayrılmaya ilişkin uluslararası hukuk kuralları oluşmamışsa, bu ayrılma uluslararası hukukun temel ilkelerine aykırıdır.

Yukarda belirttiğim gibi her ayrılma olayının kendine özgü koşulları vardır. Örneğin Eritre örneğinde, 1950 yılında BM Genel Kurulunun aldığı 390 sayılı kararla¹¹⁶ Eritre federal bir yapı çerçevesinde Etiyopya'ya bağlandı. Eritre hükümetine de iç içlerinde yasama, yargı ve yürütme görevlerini kullanma hakkı verildi. 1962 yılında Etiyopya otonomi yönetiminin yetkilerini sembolik hale getiren düzenlemeler yaptı. Bu nedenle, Eritreli Etopya Yönetimine karşı silahlı mücadele başlattılar¹¹⁷. Bu durum 1992 yılında Etiyopya'da devlet başkanın

¹¹⁴ 1974 Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti Anayasasının da ayrılma hakkı Cumhuriyeti oluşturan Uluslara verilmişti. Ayrıntılı bilgi için bkz. Cf. Thomas Musgrave, *Self-Determination and National Minorities*, Clarendon Press ,Oxford,1997,s.233.

¹¹⁵ Christopher J. Borgen," Kosovo's Declaration of Independence: Self-Determination, Secession and Recognition", *American Society of International Law, Asil Insight* , (Feb. 2008), s.3,http://slomanson.tjsl.edu/2.4_KosSecession.pdf (Erişim tarihi 18.01.2009)

¹¹⁶ BM Genel Kurulunun aldığı 390 sayılı Karar için bkz. <http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR/0/059/88/IMG/NR005988.pdf?OpenElement> (Erişim tarihi 19.01.2009)

¹¹⁷ Fatsah Ouguergouz and Djacoba Liva Tehindrazanarivelo," The Question of Secession in Africa", *Secession: International Law Perspectives*, (Ed.)Marcelo Kohen,Cambridge University Press, Cambridge ,2006,s. 267

değişmesine kadar sürdü. BM ve Afrika Birliği Örgütünün gözetiminde yapılan referandumdan sonra, 1993 yılında Eritre bağımsızlığına kavuştu ve BM'ye üye oldu¹¹⁸. Eritre'nin bağımsızlık süreci self-determinasyon hakkına dayandırılmadı. Bu ülkenin bağımsızlığı BM Genel Kurulunun “ çeşitli ırk ve siyasi düşünceye sahip ve kendi kendinin yönetebilme kabiliyetine sahip Eritre sakinlerinin arzu, istek ve refahı açısından” aldığı kararlara dayandırıldı. Diğer bir deyişle, Bağımsızlık ilanı self-determinasyon ilkesi söz önüne alınmadan BM Genel Kurulunun sömürgelerin kaldırılmasına ilişkin kararları temel alınarak ilan edildi¹¹⁹.

Hukuk kurallarıyla uygulama bazen farklılık arz etmektedir. Ayrılma bir şekilde self-determinasyon ile ilişkilendirilir. Uygulama da bu yöndedir. Sonuçta da, ayrılma self-determinasyon ilan etmenin bir yol ve yöntemidir. İki kavramın uygulamadaki birbirine yakınlığını hukuki düzenlemelerde görememekteyiz. Ayrılma sonucu self-determinasyon elde eden devletlerin sayısının azlığı nedeniyle bu iki kavram arasındaki belirsizlik sürmektedir¹²⁰. Yakın geçmişte meydana gelen gelişmelerde söylediklerimi doğrular niteliktedir. Bu konuda Kanada Yüksek Mahkemesinin aldığı karar büyük önem arz eder. Mahkeme *Quebec*'in Kanada'dan ayrılma olasılığını göz önünde bulundurarak “ uluslararası hukukta ana devletin toprak bütünlüğünü garanti altına alan hükümlerin öncelikli olduğunu, bu öncelik göz önünde bulundurularak *self-determinasyon* hakkına saygı gösterilmesi gerektiği” kararını almıştır¹²¹.

Self-determinasyon kavramının azınlıkları kapsayacak şekilde genişletilmesi halinde, sömürge altında bulunmayan azınlıkların self-determinasyon ilkesine dayanarak ayrılma konusunu gündeme getiremelerini ve uygulamaları üç durumun ortaya çıkmasına bağlıdır¹²². Bu durumlardan birincisi, ana devlet ile ayrılma isteğinde bulunan azınlıklar arasında sorunun çözümü için bütün barışçıl yolların denenmesi ve

¹¹⁸ Eritre'nin BM üyelik kararı için bkz.

<http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N93/407/39/IMG/N9340739.pdf?OpenElement> (Erişim tarihi 05.01.2009)

¹¹⁹ Bing JIA, “The Independence of Kosovo.....”,s.40.

¹²⁰ John Dugard and David Raie, “The Role of Recognition in the Law and Practice of Secession”, *Secession: International Law Perspectives*, (Ed.) Marcelo Kohen , Cambridge University Press, Cambridge,2006, s.102

¹²¹ Bing JIA, a.g.m,s.41.

¹²² Jonathan Charney, “Self-determination: Chechnya, Kosovo, East Timor”, *Vanderbilt Journal of Transnational Law*, Vol.34,No ,2001,s.464.

bundan olumlu bir sonuca varılmamış olması gerekir. İkincisi, ayrımla talebinde bulunan siyasi liderler azınlık tarafından kendilerine temsil yetkisi verilmiş kişiler olmalıdır. Üçüncüsü, azınlığın bağımsızlık elde etmek için güce başvurma dışında başka bir seçeneğinin bulunmaması gerekir. Bu koşullar var olan örneklerden hareketle ve devletlerin genel anlamda kabul ettiği uluslararası hukuktaki gelişmelerden çıkarılmıştır¹²³. Bu çerçevede, UNMIK Kosova'ya yerleşmesinden sonra iç self-determinasyon anlamında self-determinasyon sağlanmasına rağmen Kosova'da neden bağımsızlık ilan edildi sorusu akla gelebilir. Bu ince soruya ilişkin Kanada Yüksek Mahkemesinin yaptığı açıklama önemlidir; “ülkesinde yaşayan/ülkesinde yerleşik bulunan halk ya da halkları temsil eden ve aralarında ayırım yapmayan ve eşitlik temelinde self-determinasyon ilkesine bağlı kalarak iç düzenlemeler yapan bir hükümete sahip bir devletin uluslararası hukuk kapsamında toprak bütünlüğünün korunması gerekir”¹²⁴.

Bu açıklamanın bir benzeri 1970 Devletlerarası Dostluk ilişkilerin Geliştirmesine İlişkin Deklârasyonda da bulunmaktadır. Bu konunun inceliğinden dolayı, bu konuya ilişkin hukuksal düzenlemeler oldukça yavaş bir gelişme göstermektedir.

Uygulamaya bakıldığında uluslararası hukuk dış anlamdaki self-determinasyon ilkesine nazaran bir ülkenin toprak bütünlüğünü koruyan düzenlemelere sahiptir¹²⁵. Kosova'da yaşanan olay göz önüne alındığında Kosova'da ayrılma temelinde soruna çözüm bulmak pek mümkün değildir. Ayrılmaya ilişkin uygulama ve hukuksal düzenlemelere bakıldığında da, bu düzenlemelerin muğlaklığı ve tüm durumlara uygulanabilecek ayrılmaya ilişkin uluslararası hukuk düzenlemelerden söz etmek mümkün değildir. Bu durumda Kosova'nın bağımsızlığını uluslararası müdahale temeline dayandıran görüşleri daha da güçlendirmektedir.

¹²³ Dugard and Raić, a.g.m.,s.109. Bu koşulları kabul etmeyen ve düşünceye karşı çıkan akademisyenler ve devletler de bulunmaktadır. Bu düşünceyi savunanlar bir devletteki dil,din ve etnik grup üyelerine bu hakkın verilemeyeceğini savunmaktadırlar.

¹²⁴ Bing JIA, “The Independence of Kosovo.....”,s.41.

¹²⁵ Dugard and Raić, “The Role of Recognition....”,s.134.

IV. KOSOVA'NIN BAĞIMSIZLIĞINDAN SONRA TANIMA HUKUKU

Kosova'nın siyasal statüsüne uluslararası toplum ilgisiz kalmadı. Tanınma sorunun Kosova'nın yeni kimliği için büyük bir önem taşımaktaydı. Yeni devlet için hukuksal bir dayanak bulmak oldukça önemli bir konuydu. Sırbistan'ın UAD'den danışma görüşü istemesinin temelinde tanımadan daha çok yeni oluşumun hukuka uygunluğunun saptama isteğinden kaynaklanmıştı. Sırbistan'ın konuya UAD'yi müdahale etme düşüncesi tanıma ilanına ilişkin farklı düşüncesine güçlü bir yargı organından destek bulma arayışının sonucuydu¹²⁶.

Kosova olayı tanınmaya ilişkin kurallar ve yeni bir devletin oluşumuna ilişkin karmaşık olan kuralların gelişmesine hizmet eder. Ancak, sorun günümüzde bir devlet nasıl oluşur sorusuna verilen cevabı oluşturmaz.

Kosova'nın tanınmasına karşı çıkan devletler Kosova'nın devlet statüsünü ret etmeyi sürdürmektedirler¹²⁷. Bununla birlikte, onların Kosova'nın tek taraflı bağımsızlık ilanın hukuksal olmadığını ileri sürmelerine rağmen, bu karşı çıkış yeni devletin var olmadığı anlamına gelmez. Tanımamanın etkisi¹²⁸ sınırlıdır. Başka bir deyişle, uluslararası müdahalenin getirmiş olduğu bağımsızlık gelecekte dünyanın birçok yerinde tanıma konusunda Kosova örneğinden söz edilecektir. Kosova'nın bağımsızlık ilanınin hukuksal temelleri iyi bir şekilde oluşturulmamışsa bile, kabul edilebilir bir bakış açısı oluşturmaktadır. BM üyesi devletler tanıma konusunda bu örneği daima hatırlayacaklar ve kendi kararlarını verirken göz önünde bulunduracaklardır.

İki durum tanıma doktrinin gelişimine önemli katkılar sunabilir. Birincisi, UAD'nin Kosova'nın bağımsızlığını onaylamasıdır. Bu gibi karmaşık durumlarda yargı kurumunun tanıma konusundaki kararı tanımanın yapıp yapılmaması konusunda devletler için yol gösterici olacaktır. Bu konu o kadar karmaşık ve belirsizdir ki, AB üyeleri bu

¹²⁶ Peter Radan, *The Break-up of Yugoslavia and International Law*, Routledge, London and New York, 2002, s. 200.

¹²⁷ Kosova'nın bağımsızlığına karşı olan görüşler için bkz.C. Tomuschat .-M. Thouvenin, *The Fundamental Rules of the International Legal Order*, Leiden, , Martinus Nijhoff Publishers., 2005, s. 127-166.

¹²⁸ Stefan Talmon, " The Constitutive versus the Declaratory Theory of Recognition: Tertium non Datur? ", *British Yearbook of International Law*, Vol.75, 2004, s.180.

konuda ikiye ayrılmışlardır¹²⁹. İkincisi, açıklayıcı ve kurucu tanıma öğelerinin karmaşık etkileri Hırvatistan ve Bosna-Hersek olaylarında olduğu gibi Kosova olayında belirgin bir şekilde ortaya çıkmıştır.

Azımsanamayacak sayıda devlet Kosova'nın bağımsızlığını tanıdı. Birçok devletinde tanıma konusunda kararsızlığı sürmektedir. Bu nedenle, yeni oluşumlar tanıma sorunuyla karşılaştıklarında büyük sorun yaşamaktadırlar. Bu oluşumlar uluslararası örgütlere kabul edebilmeleri için önemli sayıda devlet tarafından tanınmaları gerekmektedir. Bu durumlarda kolektif tanımanın önemi ortaya çıkmaktadır. Çünkü tartışmalı durumlarda kolektif tanıma yoluyla yeni bağımsızlığını ilan etmiş oluşumların tanınması sağlanmaktadır. Ayrılmaya ilişkin uluslararası kurallar Kosova olay ile bağlantısı çok açık değildir. Ancak, kurucu tanıma bu gibi durumlarda yeni oluşumun durumunun açıklığa kavuşması açısından önemlidir.

Günümüzde tanımanın kurucu bir işlem olduğunu savunanların sayısı oldukça azalmıştır. AET 16 Kasım 1991 tarihinde Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa'da kurulan yeni devletlerin tanınmasına ilişkin bazı ilkeler belirledi. Buna ilkelere göre; yeni devletler ülkelerinde demokratik bir yönetim kurmalı, uluslararası yükümlülüklerini yerine getirmeli ve aralarındaki sorunları görüşmeler ve barışçıl yöntemlerle çözmelidirler. Bunlara ek olarak, AET yeni devletler tanıyabilmesi için aşağıdaki koşulları yerine getirmelerini istemektedir;

- BM Şartı, Helsinki Son Senedi ve Paris Şartının özellikle insan hakları ve demokrasi ile ilgili hükümlerine saygılı olacaklardır;
- Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı çerçevesinde azınlık, ulusal ve etnik grupların haklarını garanti edeceklerdir;
- Anlaşma ve barışçıl yollar dışında meydana gelen değişiklikler hariç devletler sınır değişikliklerine gitmeyeceklerdir;

Yeni devletler bu ilkeleri kabul etmeleri halinde AET üyeleriyle diplomatik ilişki kurabileceklerdir¹³⁰.

16 Kasım 1991 tarihinde Avrupa Topluluğu Yugoslavya Deklârasyonunun yayınladı. Deklârasyonda yukarıda belirtilen şartlara ek olarak şunlar belirtilmişti; “ Avrupa Topluluğu ve üyeleri Yugoslavya'nın dağılışıyla oluşan cumhuriyetleri tanımadan önce komşu Topluluk üye

¹²⁹ 15 Mayıs 2009 tarihi itibarıyla Kosova'yı tanımayan AB üyesi beş devlet bulunmaktadır (İspanya, Yunanistan, Kıbrıs, Romanya, Slovakya).

¹³⁰ *European Journal of International Law*, 1993, s.72.

devletlerine ilişkin toprak taleplerinden bulunmayacakları ve bu konuda komşu devletlere karşı düşmanca propaganda yapmayacaklarına ilişkin anayasal ve siyasal garantiler içeren hukuksal düzenlemeler yapmaları gerekir". AET bu koşulların yerine getirilmesi halinde cumhuriyetleri tanıyacağını ilan etti¹³¹.

Badinter Komisyonu " yeni devletler ortaya çıkmıştır. Diğer devletlerin onları tanımaları sadece bir ilan işlevi göreceğini" açıklamıştır¹³². Bu çerçevede, Komisyon yeni devletlerin varlığının koşullarının hukuki olduğu, tanınmanın ise sadece açıklayıcı bir niteliğinin bulunduğu düşüncesindedir. Komisyonun bu düşüncesine karşın, AET öne sürdüğü koşulların yerine getirilmemesi halinde yeni oluşumları devlet olarak tanımayacağını ilan etmişti. Dolayısıyla, AET'nin öne sürdüğü tanımaya ilişkin koşullar yeni devletler için adeta bir kurucu işlem niteliğine bürünmüştü.

Kosova için ise *Attasaari* Raporunda teklif edilen koşullar ileri sürüldü¹³³. Kosova'nın bağımsızlık deklârasyonunda Raporda Kosova statüsünün çözümü için teklif edilen koşullar yer aldı.

SONUÇ

Tanıma birçok değişkene bağlıdır. Bu değişkenler uluslararası sistemin düzeniyle yakından ilintilidir. Bu nedenle, uluslararası toplumun tanımaya ilişkin genel kriterler oluşturmaya çabalaması olağan bir durumdur. Bundan dolayı, tanıma için AET'nin belirlediği temel kriterler, çoğunlukla, Avrupa devletlerinin bugün sahip olduğu standartlar ve anlaşmalarla temellenmiş bağımsız değişkenlerdir. Göz önünde bulundurulması gereken bağımsız değişkenlerden bazıları; yeni devletin vatandaşlarına önerdiği demokrasi ve siyasi özgürlükler, yeni devletin sınırları içinde yaşayan insanların bir devlet kurma konusunda uzlaş

¹³¹ Ibid.

¹³² Badinter Komisyonu Kararlar

<http://www.la.wayne.edu/polisci/dubrovnik/readings/badinter.pdf> (Erişim tarihi 18.12.2008)

¹³³ Kosovanın Gelecekteki Statüsüne İlişkin BM Genel Sekreteri Özel Temsilcisi Marti Ahtisaari Raporu 2. Paragraf <http://209.85.129.132/search?q=cache:Ko9EKm81PUgJ:www.unosek.org/docref/reportenglish.pdf+Report+of+the+Special+Envoy+of+the+SecretaryGeneral+on+Kosovo%27s+Future+Status&cd=1&hl=tr&ct=clnk&gl=tr> (Erişim tarihi 04.01.2009)

içinde olmaları, kendi ülkelerinde sürekli ve sağlam bir yönetime sahip olmaları, bu yönetimin uluslararası ilişkileri yürütebilecek kapasitede olması ve yönetimin uluslararası yükümlülükleri yerine getirme isteğinde ve yeterliliğinde olmaları gerekmektedir. Bu çerçevede AET, deneyimli uluslararası hukukçulardan oluşan *Badinter* Komisyonunu, tanımaya ilişkin yeni hukuksal kriterleri belirlemek amacıyla, kurdu.

Tarihte ilk kez bir grup devlet bir devletin dağılış sürecini yönetmek amacıyla bir komisyon oluşturdu. Bu komisyonun belirlediği kurallar çerçevesinde yeni oluşumlar devlet olarak tanındı. *Badinter* komisyonu 1933 Montevideo Sözleşmesinde belirtilen bir oluşumun devlet olarak tanınma koşullarına demokratik yönetim, insan hakları ve azınlıkların korunması gibi kriterler eklemiştir. Bu yönleriyle Komisyon uluslararası hukukun gelişmesine katkı yapmıştır.

Badinter komisyonunun belirlediği koşullar kapsamında bağımsızlıklarını kazanan eski Yugoslavya'nın altı federe cumhuriyetin yanı sıra, Kosova'nın bağımsızlığa kavuşması sırasında gelişen olaylarda uluslararası hukuk açısından bir dönüm noktası oluşturmaktadır.

Kosova bölgesi 1960 yıllardan başlayarak sürekli sorunların yaşandığı bir bölgeydi. Eski Yugoslavya'nın dağılışıyla birlikte sorunlar devam etmişti. Sonunda, Kosova'nın statüsünün belirleyinceye kadar BM denetiminde bir yönetim oluşturuldu. Geçen sürede, görüşmelerden bir sonuç alınmayınca, Kosova Parlamentosu bağımsızlığını ilan etti.

Bağımsızlık ilanı ile birlikte, bu ilanın hukuki dayanağı konusunu uluslararası toplumda tartışmaya başladı. *Self-determinasyon*, ayrılma, uluslararası müdahale, ülkenin bütünlüğü gibi uluslararası hukuka konu olan kavramlar konusunda uluslararası alanda farklı düşünceler dile getirildi. Bu kavramlar uluslararası hukukta sınırları kesin olarak belirlenmiş konular değildir. Kosova kendine özgü koşullarla tartışılan kavramlara yeni boyut kazandırmıştır.

Kosova olayı daha önce örneğine rastlanmayan bir şekilde birçok olay kısa bir sürede birlikte yaşanmıştır. Bunlar; Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyetinin oradan kalkması, tarih boyunca Kosovalıların etnik temizliğe maruz kalmaları, Kosovalı sivillere karşı işlenen insanlığa karşı suçlar ve Kosova'da BM yönetiminin oluşturulmasıdır. Bunlara ilave olarak, Kosova'nın nüfusunun büyük bir bölümü Arnavutlardan oluşmaktaydı. Bu özelliklerden dolayı Kosova olayı kendisine has özelliklere sahiptir. Ancak BM Güvenlik Konseyinin 1244 sayılı kararıyla

Sırbistan'a bağlı bir bölge olarak söz edilmekle birlikte, bu hüküm kesin bir durumu ifade etmemektedir. Çünkü kararın devamında Kosova'nın statüsünün belirlenmesi amacıyla görüşmelerin yapılacağı belirtilmiştir.

Bu nedenden ötürü Kosova'nın durumu farklıydı. Eski Yugoslavya devleti dağılmıştı. Kosova'nın nüfusunun büyük bir bölümü Arnavutlardan oluşmaktaydı. Bir ülkedeki insanların kendi siyasi geleceklerini belirleyebilme hakları vardı. Bunlara ek olarak, 1999 yılından sonra Kosova da Sırbistan egemenliğine son verilmiş, devletin fonksiyonlarını yerine getiren kurumlar BM'ye devredilmişti. Bu durumlar Kosova da yeni çözümlerin uygulanmasını gerekli kılmıştı.

Uluslararası hukukta Kosova olayı bu özelliklerinden ötürü bir dönüm noktasıdır, belli bir durumu açıklığa kavuşturmuştur. Başka bir deyişle, ana-devleti dağılan özerk bir bölge Kosova özelliklerine sahipse ve uluslararası toplumun tarafından yönetiliyorsa bağımsızlığını talep edebilir.

Sonuç olarak; bir devletin varlığının tanınmasında, devlet kurma yönündeki istek, çaba ve izlenen yöntemin önemli bir rol oynamaktadır. Montevideo Sözleşmesinde bu durum belirtilmemişti. Bununla birlikte, yeni bir devletin tanınmasına ilişkin son karar, uluslararası toplumun çıkarları ve uluslararası *konjonktüre* göre şekillenir. Eğer, yeni bir devletin tanınması mevcut sistemdeki dengeyi devam ettirme ve bölgenin güvenliğini güçlendirmenin yanı sıra uluslararası sistemin belirleyici güçlerinin çıkarlarıyla çatışmıyorsa, uluslararası toplumun devleti tanınması oldukça kolay bir şekilde gerçekleşir.

KAYNAKÇA

- Benedict, Kingsbury, " Claims by Non- State Grups in International Law", *Cornel International Law Journal*, Vol.25,No.3,1992.
- Bennett,Christopher, *Yugoslavia's Bloody Collapse: Causes, Course and Consequences*, NYU Press, New York, 1997.
- Bing JIA, Bing, "The Independence of Kosovo: A Unique Case of Secession?", *Chinese Journal of International Law* , Vol. 8, No1,2009.
- Borgen,Christopher J.," Kosovo's Declaration of Independence: Self-Determination, Secession and Recognition", *American Society of International Law: Asil Insight* , 2008,

- http://sломanson.tjsl.edu/2.4_KosSecession.pdf (Erişim tarihi 18.01.2009)
- Brown, Bartram, Human Rights, Sovereignty, and the Final Status of Kosovo, *Chicago-Kent Law Review*, Vol.80, No.1, 2005.
- Calic ,Marie-Janine,” Kosovo in the Twentieth Century: A Historical Account”, Kosovo and The Challenge Of Humanitarian Intervention: Selective Indignation”, *Collective Action, and International itizenship*, Eds.: Albrecht Schnabel & Ramesh Thakur, United Nations University Press, New York, Paris, Tokyo, 2000.
- Cassese, Antonio, *Self-Determination of Peoples: A Legal Reappraisal*, Cambridge University Press, New York, 1999.
- Charney, Jonathan, “Self-determination: Chechnya, Kosovo, East Timor”, *Vanderbilt Journal of Transnational Law*, Vol.34, No 2, 2001.
- Daskalovski, Zhidas, ” The Independence of Kosovo and the Consolidation of Macedonia—A Reason to Worry?”, *Journal of Contemporary European Studies*, Vol. 16, No. 2, , 2008.
- De Wet ,Erika, “The Governance of Kosovo: Security Council Resolution 1244 and The Establishment and Functioning Of Eulex “, *The American Journal Of International Law*, Vol.103, No.1, 2009.
- Delahunty ,Robert J. and Perez, Antonio F., “The Kosovo Crisis: A Dostoevskian Dialogue on International Law, Statecraft, and Soulcraft”, *Vanderbilt Journal Of Transnational Law*, Vol.42, No.1, 2009.
- Dugard , John, "Secession: Is the Case of Yugoslavia a Precedent for Africa?" *African Journal of International & Comparative Law*, Vol. 5, No.1, 1993.
- Dugard John and Raić David, “The Role of Recognition in the Law and Practice of Secession”, *Secession: International Law Perspectives*, (Ed.)Marcelo Kohen, Cambridge University Press, Cambridge, 2006.
- Erlanger, Steven,” Yugoslavs Demand a Role in U.N. Kosovo Settlement”, *N.Y. TIMES*, 22 Mayıs 1999.

- Grant,Thomas D., *The Recognition of States: Law and Practice in Debate and Evolution*, Westpost Press, London,1999.
- Hill,Christopher, *European Foreign Policy: Key Documents*, Routledge, London, 2000.
- Hilpold, Peter, “The Kosovo Case and International Law: Looking for Applicable Theories”, *Chinese Journal of International Law*, Vol. 8, No.1,2009.
- Islami, Iliriana, “the Insufficiency of International Legal Personality of Kosova as Attained Through The European Court of Human Rights: a Call for Statehood” , *Chicago-Kent Law Review*, , Vol.80,No.1, 2005.
- Klejda, Mulaj, “A recurrent tragedy: Ethnic Cleansing as a Tool of State Building in The Yugoslav Multinational Setting”, *Nationalities Papers*, Vol. 34, No. 1, 2006.
- Knop,Karen, *Diversity and Self-Determination in International Law*, Cambridge University, Cambridge, 2002.
- Koktsidis, Pavlos-Ioannis, “A Success Story? Analysing Albanian Ethno-Nationalist Extremism in the Balkans”, *East European Quarterly*, Vol.XIII, No. 2,2008.
- Krasner , Stephen D., *Sovereignty: Organized Hypocrisy*, , N.J. Princeton University Press, Princeton, 1999.
- Kuci, Hajredin ,”The Legal and Political Grounds for, and the Influence of the Actual Situation on, the Demand of the Albanians of Kosovo for Independence”, *Chicago-Kent Law Review*,Vol.80,No.1,2005.
- Kut, Şule, *Balkanlarda Kimlik ve Egemenlik*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul,2005.
- Lukic ,Reneo and Lynch, Alen, *Europe from the Balkans to the Urals: The Disintegration of Yugoslavia and the Soviet Union*, A SIPRI Publication,1996.
- Makinda ,Samuel M., ‘Sovereignty and International Security: Challenges for the United Nations’, *Global Governance*, Vol. 2,No.2, 1996.
- Merriam, John J “ Kosovo And The Law Of Humanitarian İntervention”, *Case Western Reserve Journal of International Law*, Winter,Vol. 33, No.1,2001.

- Mihaillović, Srećko, “ Kosovo: Between Co-Existence and Permanent Conflict, *The Lessons of Yugoslavia*, (Ed.) Meta Spencer, Hawort Press, NewYork,2000.
- Musgrave,Cf. Thomas, *Self-Determination and National Minorities*,Clarendon Pres, Oxford,1997.
- Ouguerouz , Fatsah and Tehindrazanarivelo,Djacobal Liva” The Question of Secession in Africa”, *Secession: International Law Perspectives*, (Ed.)Marcelo Kohen ,Cambridge University Press, Cambridge ,2006.
- Pellet, Alain, “Appendix: Opinions No. 1, 2 and 3 of the Arbitration Committee of the International Conference on Yugoslavia”, *EJIL*, vol.3, no.1, 1992.
- Pellet, Allan “ The Opinions of the Badinter Arbitration Committee : A Second Breath for the Self-Determination of Peoples”, *EJIL*, vol.3,no.,1,1992.
- Perritt Henry H., Jr., “Resolving Claims When Countries Disintegrate: the Challenge of Kosovo” , *Chicago-Kent Law Review* , Vol.80,No.1, 2005.
- Quane, Cf. Helen, The United Nations and the Evolving Right to Self-Determination, *International & Comparative Law Quarterly*,Vol.47, No.3,1998.
- Radan,Peter, *The Break-up of Yugoslavia and International Law*, Routledge, London and New York ,2002.
- Ramcharan,B.G. ,The International Conference on The Former Yugoslavia, Official Papers, Vol.2, Kluwer Law International, The Hague,London,Boston,1997.
- Rich, Roland, “Recognition of States: The Collapse of Yugoslavia and the Soviet Union”,*EJIL*, Vol.4,No.1,1993.
- Rüdiger Wolfrum,” Kosovo: Some Thoughts on its Future Status”, *Multiculturalism and International LawEssays in Honour of Edward McWhinne*, , (Ed.) Sienho Yee/ Jacques-Ivan Morin , Martinus Nijhoff Publishers, 2009.
- Sioussiouras, Petros,” The Process of Recognition of The Newly Independent States of Former Yugoslavia by The European Community: The Case of The Former Socialist Republic of

- Macedonia”, *Journal of Political and Military Sociology*, vol. 32, No.1,2004.
- Talmon, Stefan “ The Constitutive versus the Declaratory Theory of Recognition: Tertium non Datur? “, *British Yearbook of International Law*,Vol.75, 2004.
- Terrett, Steve, *The Dissolution of Yugoslavia and The Badinter Arbitration Commission*, Ashgate Publishing, Aldershot and Burlington,2000.
- Tolksdorf, Dominik, “Kosovo Precedent - Applicable In Many Parts Of The World, But Not Directly In The South Caucasus”, *Caucasian Review Of International Affairs*,Vol.3,No.1,2009.
- Tomuschat ,C. - Thouvenin ,M., *The Fundamental Rules of the International Legal Order*, Leiden, , Martinus Nijhoff Publishers,, 2005.
- Trifunovska, Snežana M., *Yugoslavia through Documents - From its Creation to its Dissolution*, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden, 1994.
- Waters,Timothy William” Contemplating Failure and Creating Alternatives in the Balkans: Bosnia’s Peoples, Democracy, and the Shape of Self-Determination”, *The Yale Journal of International Law*,Vol. 29,No.2,2004.
- Weller, Marc "International Law and Chaos," *Cambridge Law Journal*, 1993,Vol.52,No.1, 1993.
- Weller, Marc, “Kosovo’s final status”, *International Affairs*, Vol. 84,No.6 , 2008.
- Zagar,Mitja ,“ Yugoslavia: What Went Wrong? Constitutional Aspects of The Yugoslav Crisis From The Perspective of Ethnic Conflict”, *The Lessons of Yugoslavia*, (Ed.) Meta Spencer, Hawort Pres, New York,2000.

BELGELER

- S.C. Res. 1244, U.N. Doc. S/RES/1244 (10 Haziran 1999), <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N99/172/89/PDF/N9917289.pdf?OpenElement> (Erişim tarihi 15 Aralık 2009)
- 1244sayılı Karar için bz. <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N99/172/89/PDF>

/N9917289.pdf?OpenElement (Erişim tarihi
15.12.2008)

Kosova Geçici Anayasa Türkçe metni için bkz.

http://www.unmikonline.org/pub/misc/FrameworkPocket_TUR.pdf (Erişim tarihi 04.01.2009)

Kosovanın Gelecekteki Statüsüne İlişkin BM Genel Sekreteri Özel Temsilcisi Atassari Raporu

<http://209.85.129.132/search?q=cache:Ko9EKm81PUgJ:www.unosek.org/docref/reportenglish.pdf+Report+of+the+Special+Envoy+of+the+Secretary-General+on+Kosovo%27s+Future+Status&cd=1&hl=tr&ct=clnk&gl=tr> (Erişim tarihi 04.01.2009)

UNMIK haber arşivi

http://www.unmikonline.org/archives/news01_08.htm

1960 Sömürge Altındaki Ülkelerin ve Halkların Bağımsızlığının Garanti Altına Alınmasına İlişkin Deklârasyon için bkz.

<http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/152/88/IMG/NR015288.pdf?OpenElement> (Erişim tarihi 04.01.2009)

1970 Devletlerarası Dostluk İlişkilerin Gelişirtmesine İlişkin Deklârasyon için bkz

<http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/348/90/IMG/NR034890.pdf?OpenElement> (Erişim tarihi 04.01.2009)

Badinter Komisyonu Kararları

<http://www.la.wayne.edu/polisci/dubrovnik/readings/badinter.pdf> (Erişim tarihi 18.12.2008)

Elitre'nin BM üyelik kararı için bkz.

<http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N93/407/39/IMG/N9340739.pdf?OpenElement> (Erişim tarihi 05.01.2009)

EC Bulletin 7/8,1991.

EPC Press Release 129/91, 16 December 1991

Declaration on the 'Guidelines on the Recognition of New States in Eastern Europe and in the Soviet Union, *EJIL*, Vol.4, No.1, 1993.